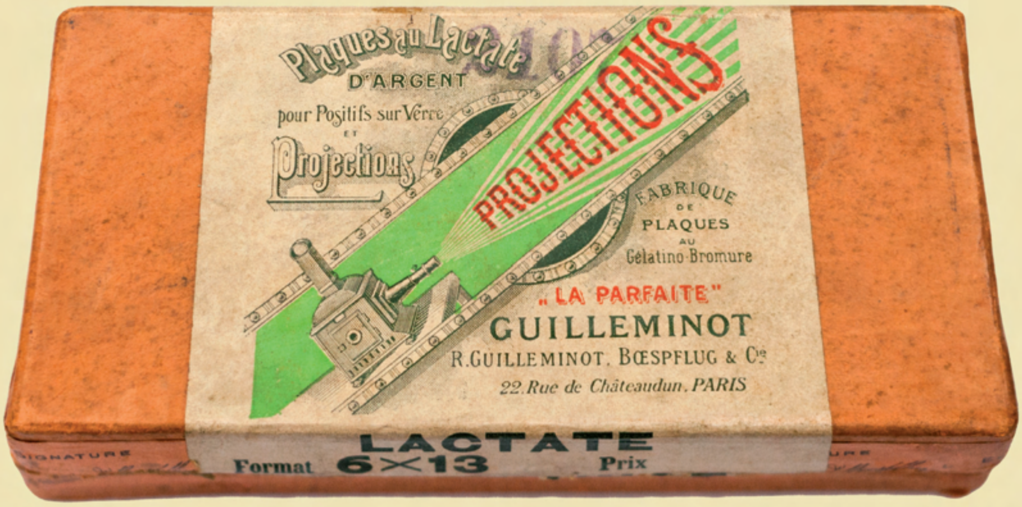

ESTUDIS

CONXI DURO
El Mataró de fa cent anys.
El fons fotogràfic Pineda del Museu Arxiu

FRANCESC COSTA OLLER
Poema del còlera de 1854 a Mataró.
Obra juvenil de Josep Garcia Oliver

MARGARIDA GENERA I MONELLS
Joan Abril i Guanyabens (1852-1936).
Tot recordant l'obra d'un arquitecte mataroní a les terres de l'Ebre

JOAN GIMÉNEZ I BLASCO
Esbossos d'una guerra

RECURSOS

RAMON SALICRÚ I PUIG
Mataró: Noms de llocs.
Una base de dades accessible a la xarxa

FULLS/128

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, octubre 2020

finques
Pous
80
ANYS 1935-2015

AGENTS DE LA PROPIETAT IMMOBILIÀRIA
ADMINISTRACIÓ DE FINQUES
COMUNITATS DE PROPIETARIS

C/ d'en Pujol, 20 - 08302 MATARÓ
Tel. 93 790 39 45 - Fax 93 755 14 46
finquespous@finquespous.cat

www. finquespous.cat

COPISTERIA
castellà

Pujol, 40 - 08301 MATARÓ
Tel. 93 796 40 93
disseny.castella@telefonica.net
copyrap@telefonica.net

Enquadernacions de llibres i fascicles
Fotocòpies negre i color
Impresos en general - Impremta - Catàlegs
Programes - Revistes
Impressions gran format
Material escolar - Material d'oficina

FULLS/128

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, octubre 2020

TAULA

● **EDITORIAL** 1

● **ACTUALITAT** 3

● **ESTUDIS**

EL MATARÓ DE FA CENT ANYS.
EL FONS FOTOGRÀFIC PINEDA
DEL MUSEU ARXIU
Conxi Duro 7

POEMA DEL CÒLERA DE 1854 A MATARÓ.
OBRA JUVENIL DE JOSEP GARCIA OLIVER
Francesc Costa Oller 26

JOAN ABRIL I GUANYABENS (1852-1936).
TOT RECORDANT L'OBRA
D'UN ARQUITECTE MATARONÍ
A LES TERRES DE L'EBRE
Margarida Genera i Monells 30

ESBOSSOS D'UNA GUERRA
Joan Giménez i Blasco 38

● **RECURSOS**

MATARÓ: NOMS DE LLOCS.
UNA BASE DE DADES ACCESSIBLE A LA XARXA
Ramon Salicrú i Puig 43

Coberta: Capsa de plaques de vidre de 13x6 cms. MASMM. Fons Pineda

Prohibida la reproducció dels textos i de les il·lustracions sense esmentar-ne la procedència.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró
Beata Maria, 3. 08301 Mataró
www.masmm.org

Director: Nicolau Guanyabens i Calvet

Consell de redacció: Nicolau Guanyabens i Calvet
Joan Castellà i Oliva
Jordi Malé i Pegueroles

Composició i impressió:
Copisteria Castellà - c/Pujol, 40 - 08301 MATARÓ

Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN:* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col·laboració de Ajuntament de Mataró

Amb el suport de Institut Ramon Muntaner
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana

EDITORIAL

EL NECESSARI TRASPÀS DEL FONS DOCUMENTAL DE L'ANTIGA FÀBRICA MARFÀ

Era necessari i les gestions han arribat a bon port. El juliol passat es va signar el conveni pel qual els representants de la família Marfà cedeixen en dipòsit el fons documental de l'antiga fàbrica de gènere de punt de Can Marfà a l'Ajuntament, i de seguida la brigada municipal es va encarregar del trasllat dels més de 40 metres lineals de documentació cap a l'Arxiu Municipal de Mataró.

Recapitulem. En fer-se el tancament de la fàbrica a finals dels anys vuitanta, Jaume Comas i Pujol, darrer director tècnic de l'empresa, alertà els membres de l'equip del Museu Arxiu que els documents que encara eren als despatxos podien acabar al drapaire. Es van fer els passos pertinents per evitar la pèrdua del fons documental de la que havia estat la fàbrica de gènere de punt més important de Mataró.

L'operació de salvament consistí en un trasllat de pes —mai millor dit— i la formalització d'un conveni de dipòsit signat el 15 de març de 1990 pel rector de Santa Maria, Mn. Francesc Pou, el director del Museu Arxiu, Manel Salicrú, i tres propietaris de la fàbrica en liquidació: Santiago Marfà i Garí, Oriol Marfà i Mercadé i Josep Marfà i Marfà.

El Museu Arxiu s'hi comprometia a conservar i fer accessible la documentació dipositada. Després d'una primera classificació, el fons Marfà es va posar a disposició d'investigadors i usuaris en general. La Dra. Montserrat Llonch va ser la primera d'estudiar-lo; en publicà els resultats al llibre «El gènere de punt a Catalunya i Mataró».

L'equip del Museu Arxiu, gestionat només amb personal voluntari, aviat s'adonà que el volum i la complexitat del conjunt documental sobrepassava les capacitats de la pròpia entitat. Atesa la manca de mitjans materials i personals per seguir custodiant-lo, i per tal que el fons de la fàbrica fos

.../...

tractat i conservat en condicions i esdevingués accessible, l'assemblea ordinària de la nostra entitat de 2016 va acordar iniciar els tràmits per traspassar-lo a un arxiu públic.

Així és com vam contactar amb l'Ajuntament de Mataró, a fi d'obtenir el seu suport, i amb els descendents de les tres branques Marfà que havien formalitzat l'acord l'any 1990, per tal de cercar la seva complicitat. Durant els anys 2018 i 2019 van tenir lloc trobades de les tres parts implicades per concretar i acordar els termes tècnics i legals del conveni de cessió.

Des del Museu Arxiu ens congratulem del resultat final de les gestions i manifestem el nostre agraïment a la família Marfà per la seva gran predisposició; en especial, a Narcís Marfà i Bernades, a Santiago Marfà i Vilanova i a Pilar Marfà i Ferran, que han exercit de representants de la família i han facilitat el camí de l'entesa.

A l'Ajuntament, l'agraïment per la seva acceptació i el compromís d'integrar el fons a l'Arxiu Municipal, tractar-lo, conservar-lo i posar-lo a disposició d'investigadors/es i del públic en general; en especial, a Montserrat Clavell, arxivera municipal, que ha coordinat les converses.

Un reconeixement als membres del Museu Arxiu que l'any 1990 no van dubtar a actuar amb promptitud conscients de la transcendència de l'operació: Rafael Soler, Lluís Adan, Aureli Rugama, Manel Salicrú i Miquel Sala. Gràcies a ells i a la perseverança de tot l'equip, la nostra institució ha preservat el fons de can Marfà durant trenta anys.

Estem convençuts que ha valgut la pena possibilitar aquest traspàs cap a l'Arxiu Municipal. Hem unificat gestos i voluntats en favor del patrimoni documental de la ciutat, que, amb aquest fons de l'antiga fàbrica Marfà, creixerà en volum i en rellevància.

Malauradament, es conserven molt pocs fons documentals de les empreses de productes tèxtils i de fabricació de maquinària tèxtil —empreses que havien estat els veritables motors econòmics de la ciutat al segle XX. Tanmateix, podem dir que hem recuperat el fons Marfà: els documents de comptabilitat, de facturació, de proveïments, de nòmines i d'un llarg etcètera de sèries, d'una fàbrica notable, en funcionament des de 1851 fins a finals del segle passat.

Estem segurs que l'Arxiu Municipal de Mataró i l'Arxiu Comarcal del Maresme faran la feina acurada que el fons Marfà requereix, i que aviat veurem a la xarxa l'inventari i bona part dels seus documents.

ACTUALITAT

TRASLLAT DEL FONS DOCUMENTAL DE L'ANTIGA FÀBRICA MARFÀ

Acte de signatura del conveni.
Foto: Servei de Comunicació. Ajuntament de Mataró

El dia 16 de juliol passat es va signar el conveni pel qual els representants de la família Marfà cedeixen en dipòsit el fons documental de l'antiga fàbrica de gènere de punt de Can Marfà a l'Ajuntament. Van formalitzar l'acord Narcís Marfà i Bernades, Santiago Marfà i Vilanova i Pilar Marfà i Ferran amb l'alcalde de Mataró David Bote. En nom del Museu Arxiu de Santa Maria hi assistí Xavier Clavell, que reafirmà el vistiplau de la institució en aquesta operació.

La brigada municipal s'encarregà del trasllat dels més de 40 metres lineals de documentació a l'Arxiu Municipal, que serà l'ens públic encarregat d'implementar el tractament arxivístic més adequat i podrà posar el fons a disposició dels investigadors en idònies condicions d'accessibilitat.

L'any 1990 el fons de l'antiga fàbrica va ser dipositat per la família Marfà al Museu Arxiu de Santa Maria, que l'ha conservat durant trenta anys; però atesa la manca de mitjans materials i personals per seguir custodiant i mantenint aquesta documentació d'alt valor històric per a la ciutat, en l'assemblea ordinària de l'entitat de 2016 es va acordar iniciar els tràmits per traspassar-lo a un arxiu públic i es va cercar la complicitat i l'aprovació dels descendents Marfà.

Les converses van arribar a bon port i el Ple ordinari de l'Ajuntament del 5 de març de 2020 va acceptar la cessió proposada per la família Marfà. Des del Museu Arxiu manifestem el nostre agraïment a totes les parts implicades en aquesta operació per fer possible el traspàs d'aquesta interessant documentació històrica a la ciutat.

El fons de Can Marfà, fàbrica en funcionament des de 1851 fins a 1990, constitueix un testimoni gairebé únic de l'activitat que va ser el motor de la ciutat durant molts anys: el tèxtil. Si hi afegim que l'Ajuntament disposa dels edificis de l'antiga fàbrica com a espai expositiu, la incorporació d'aquest fons documental dona coherència al patrimoni municipal.

Moment del trasllat de la documentació.
Foto: Nicolau Guanyabens

DECESSOS

El 15 de juny va morir Manel Cuyàs i Gibert; el 3 de juliol, Anna Comas i Valls, i el 26 de juliol, Jaume Lladó Font, tots tres col·laboradors de *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*. L'equip de la nostra entitat lamenta aquests decessos i només té paraules d'agraïment i reconeixement vers les seves persones.

Des de la seva posició d'eminent escriptor i periodista, Cuyàs lloava sempre la nostra revista i hi va publicar articles. L'11 de maig de 2011 en va presentar el número 100 amb una conferència titulada «Els Fulls, una revista mataronina». No fa pas gaire temps, va rebre a casa seva un parell de grups argentins de turisme cultural convidats pel Museu Arxiu. Els va oferir tota mena d'explicacions sobre el seu avantpassat Antoni Cuyàs, molt conegut al país sud-americà.

11 de maig de 2011. Foto: Joan Castellà

Com a regidora de l'Ajuntament de Mataró entre 1983 i 1997, Comas va donar suport i impuls a les iniciatives del Museu Arxiu. Estudiosa de la història local, en els darrers anys es va mostrar molt activa en l'estudi i la difusió de la figura de Pompeu Fabra i va participar en l'organització de l'acte *Vespre Fabra. Mots i dolços dedicats al Mestre* (10-XI-2018). El febrer de 2019 va publicar a *Fulls* 123 l'article «Mataronins en la vida de Pompeu Fabra», un meritori treball d'investigació.

27 de març de 2019. Foto: Joan Turà

Activista cultural en els camps de l'arqueologia, l'art i la cultura catalana, Jaume Lladó s'exilià a Perpinyà l'any 1958, on treballà com a impulsor i col·laborador d'entitats de recerca i salvaguarda del patrimoni. Vinculat al Museu Arxiu de Santa Maria gràcies a la seva amistat amb Manel Salicrú, va fer donació de documents i escrits personals a l'entitat i va escriure articles a *Fulls* on va deixar constància de les seves vivències al costat de Marià Ribas, Esteve Albert, Lluís Ferrer o els germans Arenas, al Mataró dels anys quaranta i cinquanta.

1 d'abril de 2017. Foto:Nicolau Guanyabens

UN NOU LLIBRE SOBRE ELS DOLORS

El dissabte 18 de juliol es va presentar el llibre «La Congregació dels Dolors de Mataró i la seva capella», escrit per Héctor López Silva i Xavier Alarcón i Campdepadrós. L'acte, cloenda de la celebració del 325è aniversari de la Congregació, va comptar amb la participació de Nicolau Guanyabens en tant que director del Museu Arxiu de Santa Maria.

El llibre tracta de la història de la capella i de la congregació que la va promoure, impulsar i construir. És l'actualització del treball que Alarcón va publicar l'any 2008, un estat de la qüestió que incideix en el context històric, religiós i espiritual de cada època, amb imatges en blanc i negre i a color, amb la participació d'Héctor López en les parts dels segles XIX i XX.

ACTE DE PRESENTACIÓ DE *FULLS* 126 I 127.

Fotos: Conxi Duro

Amb aforament limitat i seguint totes les mesures de seguretat i protecció pertinents a causa de la pandèmia de la Covid 19, la trobada s'inicià amb un minut de silenci en record dels traspassats Manel Cuyàs i Anna Comas. A banda de les presentacions dels estudis, el musicòleg Miquel López va donar a conèixer la feina que està duent a terme de catalogació i estudi de partitures per a banda de compositors mataronins. Es van poder sentir dues composicions inèdites dels mestres Josep Llorà i Ernest de Sisternes per mitjà d'una aproximació a través d'instruments digitals.

El dimarts 21 de juliol, a l'espai obert de l'Hort del Rector de Santa Maria, es va celebrar l'acte de presentació dels dos darrers números de la revista *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*: el 126 i el 127. El primer va aparèixer en ple confinament, inicialment en una versió digital posada a disposició de tothom a la xarxa, i a partir del mes de maig en format paper, però sense que se'n pogués fer l'habitual presentació presencial. Aquesta és la raó per la qual a l'acte van intervenir conjuntament els autors d'estudis d'ambdós números.

VISITES D'ESTIU I TARDOR AL CONJUNT DELS DOLORS

Després de tres mesos sense poder acollir grups per raó de la Covid 19, el Museu Arxiu va programar un calendari d'estiu de visites regulars al Conjunt barroc dels Dolors de Santa Maria de Mataró. Amb la represa de l'activitat guiada, que ha tingut continuïtat a la tardor, s'ha volgut afavorir el turisme de proximitat, seguint sempre les normatives d'higiene i protecció marcades per les autoritats sanitàries. L'aforament de les visites ha quedat reduït a quinze persones a la capella i cinc a la sala de juntes —establint torns per tal de respectar la distància de dos metres de seguretat.

Malgrat les dificultats i alguna anul·lació, les visites s'han realitzat amb normalitat. Hi han assistit persones del món sanitari convidades per la parròquia. En situació de restriccions per la pandèmia, cal fer prèviament la reserva, amb el pagament de forma anticipada. L'entrada té un cost de 8€ per persona, exceptuant els menors de 12 anys, que hi tenen accés gratuït. Les visites guiades tenen una durada de 60 minuts i van a càrrec de l'empresa Àgora. Per a informació i reserves, també de grups concertats, cal trucar a 627 77 18 78 o escriure a l'adreça reserves.museuarxiu@gmail.com.

LES OBRES DE JORDI ARENAS A SANTA MARIA

El dissabte 10 d'octubre, en el marc de les Jornades Europees de Patrimoni, l'Associació Amics de ca l'Arenas, la parròquia i el Museu Arxiu de Santa Maria han organitzat una ruta guiada per conèixer les obres que Jordi Arenas i Clavell (1920-1998) va realitzar a la basílica de Santa Maria. El quadre del Martiri de Sant Cugat situat al presbiteri, l'escultura de Sant Desideri, el vitrall de la Trinitat i l'obra integral del nou Baptisteri, entre d'altres, són exemples del gran ofici que tenia Arenas, mostres de l'art religiós de postguerra.

Ha estat una activitat programada per commemorar el Centenari del naixement de l'artista. L'aforament ha estat de trenta visitants per grup. Tant el torn del matí com el de la tarda s'han omplert.

NOTÍCIA DE DONATIUS RECENTS

Entre març i octubre, el Museu Arxiu ha ingressat llibres, diaris, revistes, estampes, recordatoris, cromos, programes, postals, monedes i documents diversos de particulars, als quals agraïm les seves aportacions. Són: Àngela i Pilar de Miguel, Carles Manera, Sara Coll, Enric Puig, la família Gubern Roig, el Grup d'Història del Casal, Quim Fernàndez, Mercè Cristòfol, Maria Majó, Carme Ametller, Maria Teresa Nogué, Marisol Borràs i Albert Pruna.

Francesc Costa ha fet donació de la col·lecció «Biblioteca Catalana» dirigida per Ramon Miquel i Planas, i el «Cançoner dels comtes d'Urgell», amb estudi de Gabriel Llabrés, veritables edicions de bibliòfil.

Montserrat Alsina ha lliurat un conjunt de llibres, entre els quals un d'editat al segle XVII i dos més del XVIII.

Manuel Cusachs ha donat al Museu Arxiu dos quadres emmarcats procedents de la senyora Rosa Soler Canton: el cartell publicitari dels quatre músics del quartet Tutó i un Crist a la creu pintat a la ploma, obra de Manuel Cuyàs Duran.

Jordi Puig Rovira ha fet entrega de tres documentals que ell mateix va elaborar a primers dels anys vuitanta per encàrrec del marxant de tres artistes: Pepe Novellas, Ricard Jordà i Perecoll. També la gravació de la retransmissió de la Missa de les Santes de 1987, de la qual ell mateix en va ser el realitzador.

A tots, gràcies per la confiança.

ESTUDIS

Un dels fons fotogràfics més importants que conserva el Museu Arxiu de Santa Maria és format per les imatges captades per Lluís Pineda i Cabanyes (Mataró 1882-1939). Custodiat pels fills del fotògraf, Antoni i Oriol Pineda Gualba, el fons va ingressar a l'arxiu el 2015 gràcies a la donació d'Anna Maria Serra Fuster, vídua del segon.

Les fotografies són un destacat testimoni gràfic de diversos llocs de Catalunya, però especialment del Mataró dels anys deu i vint del Nou-cents, i ofereixen una visió objectiva, encara que parcial, de la societat del moment, a través d'imatges d'actes religiosos, militars, esportius, festius i comercials, entre d'altres. Un fons amb més de mil sis-centes plaques de vidre originals, entre les quals destaca una secció de sis-centes estereoscòpiques de mida 13x6 cm, datades entre 1915 i 1921, minuciosament numerades i identificades en dues llibretes de notes. De gran qualitat tècnica, ens descobreixen el punt de vista personal d'un dels pocs fotògrafs mataronins amateurs a l'època.

Conxi Duro, membre del Museu Arxiu, fotògrafa i historiadora de l'art, ha treballat aquesta secció a fons —un valuós material documental—. En aquest article detalla el resultat de la seva investigació.

EL MATARÓ DE FA CENT ANYS. EL FONS FOTOGRÀFIC PINEDA DEL MUSEU ARXIU

L'ARXIU D'IMATGES DEL MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA

El Museu Arxiu disposa d'un gran nombre de col·leccions i fons fotogràfics, un valuós conjunt format per fotografies en paper, plaques de vidre i clixés de cel·luloide. En iniciar-se la segona etapa de l'entitat l'any 1974, l'arxiu d'imatges estava format únicament pel fons propi de Santa Maria, que integrava imatges de l'activitat parroquial i postals dels anys vint i trenta, i per fotografies que Marià Ribas i Bertran havia aportat abans de 1970 (Salicrú 1982: 47).[1]

Fins que l'any 1978, gràcies a les gestions de Joan Esquerra i Tuñí (Mataró 1912-2005), ingressà dins l'arxiu la col·lecció Spà Salarich, formada per gairebé un centenar de fotografies que ens mostren diversos aspectes de la societat mataronina de començaments del segle XX, fetes pel farmacèutic Francesc Spà Salarich (Mataró 1874-1934), el qual alguns autors consideren un dels primers fotògrafs amateurs catalans (Obiols 1992: 293-294).[2]

A partir d'aquí, s'hi van anar incorporant altres fons i col·leccions, fins a arribar a les prop de deu mil imatges que avui dia custodia la institució.

Grup d'homes jugant a botxes al raval mariner, inicis del segle XX.
MASMM. Fons Spà Salarich.
Foto: Francesc Spà Salarich.

En aquest article centrem l'anàlisi en el fons Pineda, un dels més importants que conserva el Museu Arxiu, i, més concretament, en el conjunt de més de sis-centes plaques de vidre estereoscòpiques de mida 13x6 cm del període 1915-1921. Val a dir que a l'arxiu de l'entitat hi ha altres col·leccions de característiques similars i del mateix període cronològic (primera i segona dècada del segle XX). Com ara l'esmentada Spà Salarich. O la col·lecció de Teodor Solà, que comprèn una vintena d'imatges, la majoria datades cap al 1905. També destaquen les dues sèries de fotografies del primer quart del segle XX de la col·lecció de la família Viada. I la del fotògraf professional Josep Rosset i Massafrets, amb imatges datades entre 1915 i 1925 (Rodríguez / Sanchis 2013: 426).

Resulta igualment interessant la sèrie monogràfica d'una vintena de fotografies del retaule del Roser de la basílica de Santa Maria fetes per Antoni Marfà i Serra l'any 1920, i també la vuitantena d'instantànies seves que mostren l'antiga fàbrica Marfà al primer quart de segle. També la col·lecció de fotografies de la ciutat fetes per Mn. Joan Colomer i Trinxer cap a l'any 1920; i, en la mateixa línia, i sempre amb imatges d'abans de la Guerra Civil, la col·lecció de Josep Vinardell i Rovira i la del beat, aleshores rector, Mn. Josep Samsó i Elies.

Cal esmentar, encara, una sèrie d'imatges capturades per l'enginyer mataroní Ignasi Mayol i Passant a inicis del segle XX, i, sobretot, la col·lecció de Ramon Ribas i Vicens, autor d'un centenar de fotografies de la mateixa època. Sense oblidar els conjunts de postals que han arribat al Museu Arxiu en forma de donacions: la col·lecció de Joaquim Marfà i Serra, la de l'editorial catòlica Gràfica Fides, la de Francesc Enrich i Regàs[3] i la de Lluís Adan i Ferrer, les quals cal tenir en compte per explicar el context enmig del qual es movia el món de la fotografia.

EL FONS FOTOGRÀFIC PINEDA

El fons Pineda s'incorporà al Museu Arxiu en dues fases. En primer lloc, en la dècada dels anys vuitanta, es van cedir temporalment a la institució 209 plaques de vidre, que van ser positivades en paper baritat de mida 21x18 cm. Posteriorment, l'any 2015 s'hi incorporà el fons complet, format per més de mil sis-centes plaques de vidre organitzades en cinc grups de mides diferents, la majoria estereoscòpiques. Junt amb el material fotogràfic, van ingressar un visor estereoscòpic i dues llibretes de notes en les quals Lluís Pineda i Cabanyes, del qual parlarem més endavant, va deixar detalladament descrites, datades i numerades una part de les plaques, concretament les estereoscòpiques de 13x6 cm.[4]

Les plaques s'han conservat en un estat impecable a l'interior de les capses originals, també numerades, i el conjunt conté també les plaques de les fotografies que havien arribat en la primera remesa en format paper.

Les fotografies, en estar minuciosament documentades, incrementen exponencialment el seu valor històric perquè ens han permès conèixer esdeveniments del passat que probablement haurien passat desapercebuts. A tall d'exemple, l'avarada del pailebot Rosalina l'any 1919, comentada a la premsa de l'època: «En les dressanes Parés tingué lloch la botadura del paylabot "Rossalina" quin acte estigué forsa concurregut. Durant els tres dies que duraren llurs preparatius la conqùrrencia sigué nombrosa».[5]

En l'aspecte formal, cal destacar que són fotografies preses amb un punt de vista personal i ben triat, el que se'n diria fetes amb un «bon ull fotogràfic».

PRIMER INGRÉS. LA FASCINACIÓ PER DESCOBRIR UN IMPORTANT CONJUNT DE DOCUMENTS GRÀFICS

En la premsa local, la primera notícia —gairebé l'única—, relacionada amb el fons Pineda quedava recollida en un article de Lluís Soler i Fonrodona publicat a *Crònica de Mataró* l'abril de 1977.[6]

Soler descrivia la tècnica, l'autoria, l'estat de conservació, les sèries i la cronologia de les imatges, tot amb gran fascinació. Gràcies a l'amistat que l'unia amb Oriol Pineda, va poder observar amb deteniment les plaques de vidre així com les llibretes de notes:

> Ahora he tenido la ocasión de alegrarme al ver una parte del archivo fotográfico —en estereoscopio— de un hombre que en vida demostró una gran sensibilidad y preparación, para captar diversos aspectos y escenas ahora de gran interés. Perfectamente ordenadas estas transparencias, ofrecen un interesantísimo documentario. Se trata de una importante colección de la que es autor don Luis Pineda Cabañes, ahora en custodia y perfectamente conservada por sus hijos Antonio y Oriol.[7]

Lluís Soler, així mateix, ens recordava que una de les particularitats de la fotografia és mostrar-nos allò desaparegut:

> Con la contemplación de estas fotografías, desfilan ante nuestros ojos toda una serie de escenas, personas y edificios, algunos de los cuales ya han desaparecido del paisaje ciudadano […]. Se trata del historial gráfico del Mataró de hace tres cuartos de siglo, que puede despertar recuerdos nostálgicos de nuestros mayores y que nos trae una ilustración de una época muy escasa en muestras gráficas, que puede representar una apreciable ayuda a los interesados en el costumbrismo de antaño o en nuestro pasado. Un «celuloide rancio» que se ha convertido con los años en un importante documento, que los hijos de don Luís Pineda, nos han ofrecido abiertamente para sacar copias o montar algún reportaje, que esperamos ofrecer a ustedes a la primera ocasión. [...]
>
> Sugerimos a los directivos del Museo Municipal, o a quienes competa, la conservación del documento histórico de Mataró, la conveniencia de aceptar este desinteresado ofrecimiento de los propietarios de esta colección y sacar las copias que se consideren oportunas, para poner a disposición de los estudiosos o interesados en estos años —que ya van quedando atrás— esta curiosa colección de singular atractivo para cuantos quieren conocer nuestro pasado inmediato.[8]

Per tant, entenem que a partir d'aquí els fills de Lluís Pineda van entrar en contacte amb el Museu Arxiu, van cedir temporalment una selecció de plaques i Miquel Sala en va fer les reproduccions fotogràfiques. Bona part de les imatges són de temàtica familiar; la resta, centrades bàsicament en Mataró, representen aspectes urbanístics, activitats ciutadanes esportives o econòmiques, així com diferents esdeveniments.

SEGON INGRÉS. DE LA PLACA DE VIDRE ANALÒGICA A L'ARXIU DIGITAL

L'any 2015 Anna Maria Serra, vídua d'Oriol Pineda, va fer donació de la totalitat del fons Pineda al Museu Arxiu.

El fons sencer, com ja hem comentat, està format per més de mil sis-centes plaques de vidre. Tanmateix, de moment només hem centrat el tractament arxivístic i la descripció en el conjunt més nombrós, que està format per més de sis-centes plaques de vidre originals de 13x6 cm, en negatiu ordenades cronològicament i en positiu ordenades temàticament, entre les quals es troben les plaques de les fotografies de la primera cessió. Per tant, com que en versió paper teníem dues-centes imatges, deduïm que unes quatre-centes ens eren desconegudes. El juliol de 2017 es va dur a terme la digitalització de totes aquestes plaques de vidre, procés pel qual vam poder visionar totes les imatges.

Una de les raons per les quals vam triar començar per l'estudi d'aquest grup de sis-centes plaques va ser que comptàvem amb dues llibretes amb anotacions justament sobre elles. Anotacions sobre el número, la data i la descripció de les fotos; anotacions que han estat la base fonamental per a la identificació i catalogació d'aquest grup de fotografies.

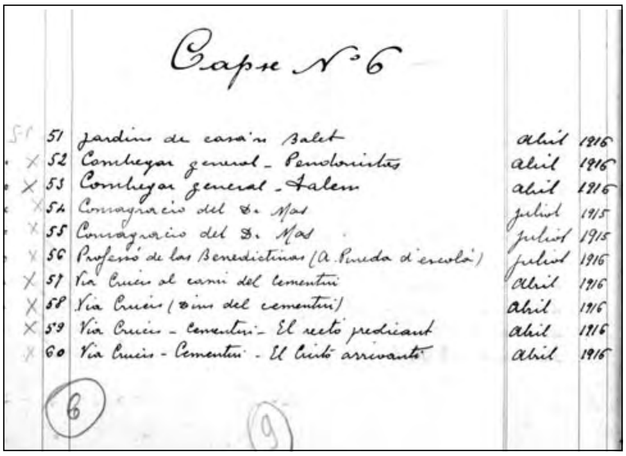

Pàgina de la llibreta de notes corresponent a la descripció de les plaques de vidre de la capsa núm. 6 del fons Pineda.

Capsa núm. 6 de plaques de vidre de 13x6 cm del fons Pineda.

Dins del material documental que completava el fons, figuren diverses notes manuscrites que ofereixen pistes de l'ordre temàtic en què Lluís Pineda va agrupar les plaques en positiu i de la numeració atorgada a cada sèrie. De fet, als anys vint tenia lògica l'ordenació temàtica i no pas la cronològica si pensem que es tractava de fotografies que havien de ser vistes amb el visor estereoscòpic. Imaginem, per exemple, que si el que volien era veure retrats, resultava més oportú que el conjunt estigués agrupat per aquesta temàtica. Un exemple de les notes:

> Del 1 al 100 retratos | del 100 al 200 Mataró | 200 al 216 Ripoll | del 217 al 225 Ribas | del 226 al 231 S. Joan | 232 al 244 Camp. poble | 245 al 248 Maria | 249 al 268 Las Rocasas | 269 al 290 Paisatges | 291 al 300 Llanars i Setcases | 301 al 317 de Setcases a Caralps | 351[sic] al 368 C. Cabañes | 369 al 376 C. Garí | 377 al 386 Excursió P. C. Cabañes | 387 al 394 Granada | 395 al 400 Chalets Caldetas.

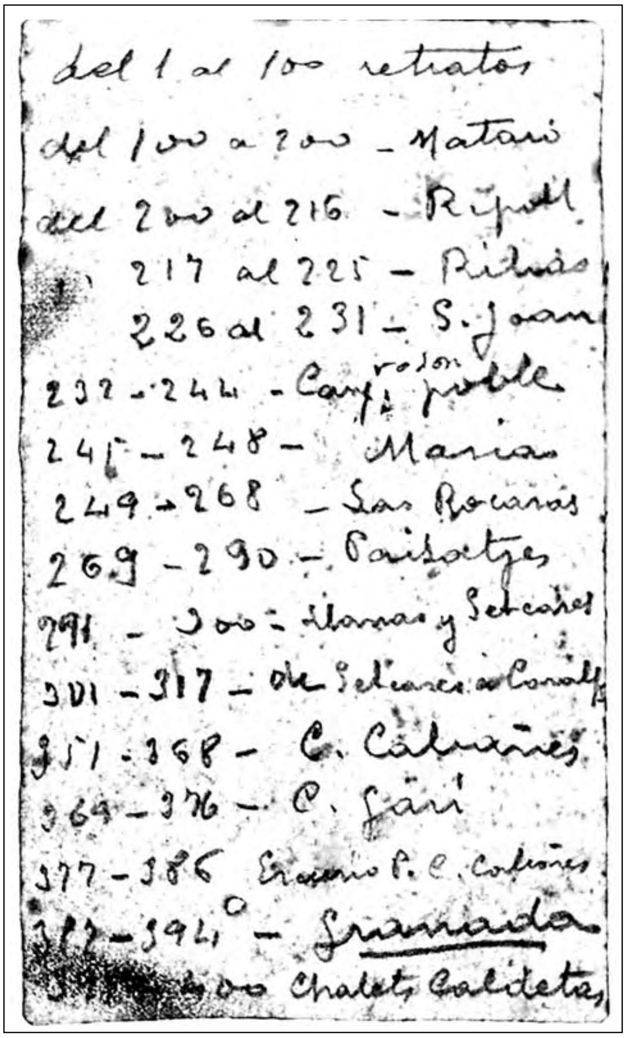
del 1 al 100 retratos
del 100 a 200 – Mataró
del 200 al 216 – Ripoll
217 al 225 – Ribas
226 al 231 – S. Joan
232-244 – Camprodon poble
245-248 – Marias
249-268 – Las Rocasas
269-290 – Paisatges
291-300 – [illegible] y Setcases
301-317 – de Setcases a [illegible]
351-368 – C. Cabanes
369-376 – C. [illegible]
377-386 [illegible] P. C. [illegible]
387-394 – Granada
[illegible]-400 Chalets Caldetas

Nota manuscrita que descriu els temes específics i l'ordenació temàtica de les plaques de 13x6 cm en positiu.

Ens van resultar de grandíssima utilitat aquestes notes per a la identificació de les fotografies per temes específics, tot i que, com es pot veure, només figura informació fins al positiu número 400. Cal indicar, però, que no és segur que aquesta llista la fes Lluís Pineda: comparant cal·ligrafies, es dedueix que probablement va ser algun dels seus fills qui va classificar i descriure les plaques en positiu amb un criteri temàtic.

LLUÍS PINEDA I CABANYES

Lluís Pineda i Cabanyes va néixer a Mataró el 7 de juny de 1882, fill de Joaquim Pineda Peradejordi, «pasante de notario y hacendado»,[9] i de Dolors Cabanyes i Rabassa. El 1909 va contraure matrimoni amb Mercè Gualba i Tosquellas, i van tenir quatre fills: Antoni, Emili, Joaquim i Oriol.

Vivien al número 16 del carrer de Barcelona, al mateix immoble en què regentaven una botiga. L'establiment no tenia res a veure amb la fotografia perquè era una sastreria i botiga de complements de moda, com ara barrets, corbates, mocadors, etc. Sovint s'anunciava als diaris locals: «Camiseria i Sombrereria Lluís Pineda».[10] L'especialitat de la casa eren les camises fetes a mida, que confeccionava l'esposa de Lluís Pineda, així com vestits, també fets a mida, per a home, dona i nen: «Lluís Pineda. Fa saber als seus clients l'haver rebut les NOVETATS de la Temporada en géneros del país i estrangers. Especialitat en camises a Mida. Carrer de Barcelona 16».[11]

Lluís Pineda es va dedicar a la fotografia per afició i, gràcies a la seva posició econòmica, fou dels pocs que pogué tenir càmera fotogràfica. Tenia formació artística i uns bons fonaments en dibuix, la qual cosa explicaria la seva habilitat en la composició fotogràfica. Va demostrar una bona capacitat per al dibuix lineal des de ben jovenet, quan es va formar a l'Escola Municipal d'Arts i Oficis de Mataró. El curs 1895-96, a l'edat de 14 anys, va obtenir un «Sobresaliente y primer premio» en l'assignatura de «Dibujo lineal y professional».[12]

De ben jove, Lluís Pineda havia quedat orfe de pare i mare. El van tutelar els seus oncles Josep de Pineda i l'arquitecte Emili Cabanyes (alcalde de Mataró en dues ocasions entre 1895 i 1901, i president del Centre Catòlic d'Obrers). Molt probablement el

Autoretrat de Lluís Pineda, març de 1916.
MASMM. Fons Pineda núm. 5.456. Foto: Lluís Pineda i Cabanyes.

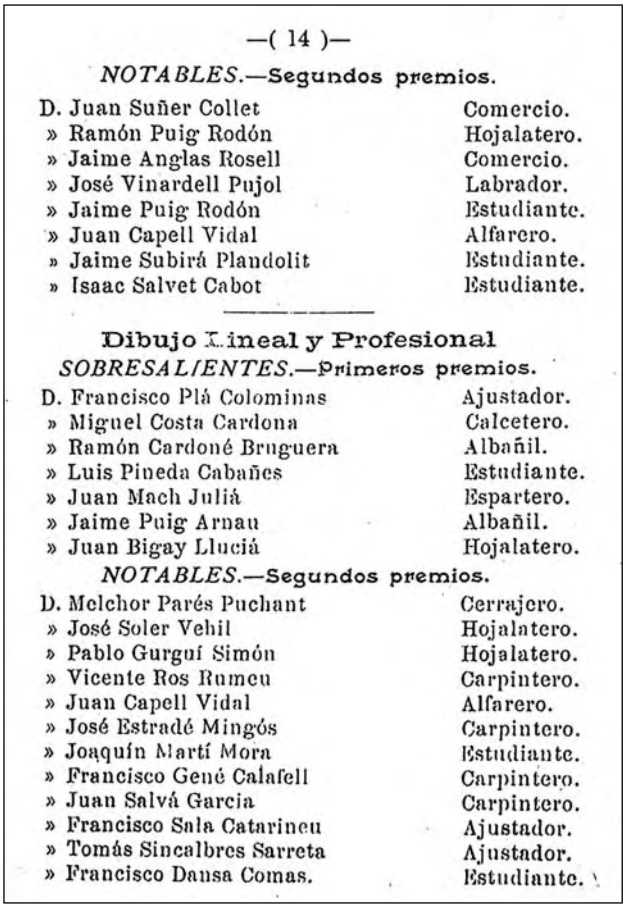

—(14)—

NOTABLES.—Segundos premios.

D. Juan Suñer Collet	Comercio.
» Ramón Puig Rodón	Hojalatero.
» Jaime Anglas Rosell	Comercio.
» José Vinardell Pujol	Labrador.
» Jaime Puig Rodón	Estudiante.
» Juan Capell Vidal	Alfarero.
» Jaime Subirá Plandolit	Estudiante.
» Isaac Salvet Cabot	Estudiante.

Dibujo Lineal y Profesional

SOBRESALIENTES.—Primeros premios.

D. Francisco Plá Colominas	Ajustador.
» Miguel Costa Cardona	Calcetero.
» Ramón Cardoné Bruguera	Albañil.
» Luis Pineda Cabañes	Estudiante.
» Juan Mach Juliá	Espartero.
» Jaime Puig Arnau	Albañil.
» Juan Bigay Lluciá	Hojalatero.

NOTABLES.—Segundos premios.

D. Melchor Parés Puchant	Cerrajero.
» José Soler Vehil	Hojalatero.
» Pablo Gurguí Simón	Hojalatero.
» Vicente Ros Rumeu	Carpintero.
» Juan Capell Vidal	Alfarero.
» José Estradé Mingós	Carpintero.
» Joaquín Martí Mora	Estudiante.
» Francisco Gené Calafell	Carpintero.
» Juan Salvá García	Carpintero.
» Francisco Sala Catarineu	Ajustador.
» Tomás Sincalbres Sarreta	Ajustador.
» Francisco Dansa Comas.	Estudiante.

Qualificacions de Lluís Pineda. Memòria de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis de Mataró, curs 1895-96.

Biblioteca de la Fundació Iluro.

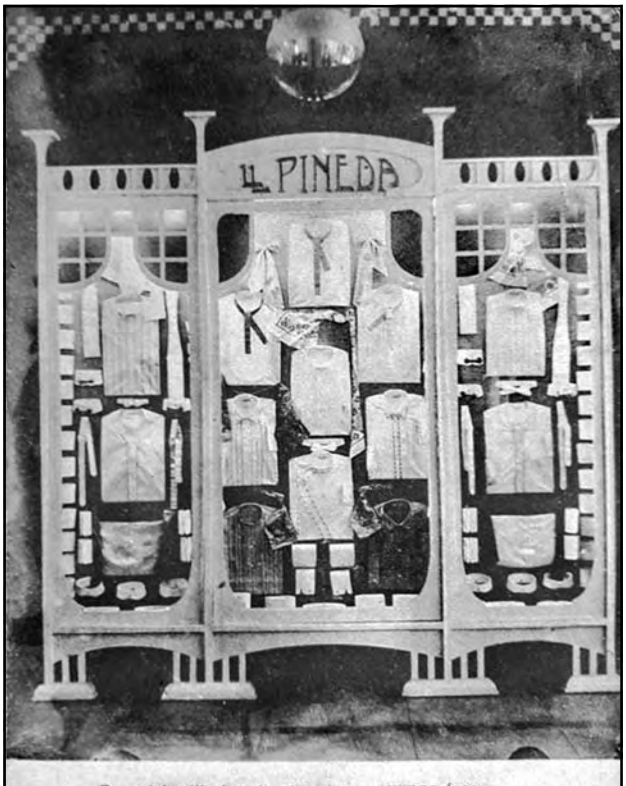

contacte amb l'oncle Emili el va dur a dedicar-se a l'arquitectura, tradició que es perpetuarà en alguns membres familiars de generacions posteriors. Va estudiar arquitectura a Barcelona, però sense finalitzar-ne els estudis. Tot i no tenir el títol, en la pràctica va exercir com a delineant i arquitecte a l'Ajuntament de Mataró, i també va dirigir i projectar obres per a particulars.[13]

Va morir als cinquanta-sis anys, el 27 de gener de 1939, just quan les tropes del general Franco entraven victorioses a Mataró després de quasi tres anys de guerra. Va ser enterrat al cementiri de Mataró sense funeral. L'esquela es va publicar onze dies després a la portada del *Diario de Mataró* del 7 de febrer. Ni als registres de Santa Maria ni als de Sant Josep hi ha la inscripció de la seva defunció.

LA VINCULACIÓ DE LLUÍS PINEDA AMB L'EXCURSIONISME MATARONÍ

Cosí de Joan Cabanyes i Prat (dibuixant, fotògraf, arqueòleg i historiador), Lluís Pineda va compartir amb ell l'afició per l'excursionisme i, junt amb Pere Pascual i Rius i Ignasi Mayol i Passant, va formar part de la colla dels pioners de l'Agrupació Científico-Excursionista de Mataró, de la qual Joan de Cabanyes fou l'ànima, a més de membre fundador (Tió 1999: 25).

L'Agrupació es constituí formalment el 12 de maig de 1899, per la iniciativa d'un grup de joves que, a més del gust per la natura, practicaven un excursionisme de coneixement i d'investigació, l'excursionisme anomenat «científic», en què la fotografia va tenir un important protagonisme (Obiols 1992: 50-53).

L'interès científic per la natura, per la cultura i per la fotografia d'aquests joves ben posicionats socialment —molts d'ells amb estudis universitaris— va néixer arran de la relació que van mantenir amb l'historiador Francesc Carreras i Candi, que aleshores els tenia com a col·laboradors de la seva obra magna: *Geografia General de Catalunya*. Com remarca Pere Tió (1999: 26), «bona part dels plànols de poblacions i fotografies de monuments i paratges [dels capítols dedicats al Maresme i el Vallès] són obra dels excursionistes mataronins».

Targeta postal de l'estand de la botiga de can Pineda a l'Exposició Indústries Locals, organitzada per l'Associació de Dependents del Comerç i La Indústria el 1911.

MASMM. Col·lecció Enrich i Regàs. Foto: Àngel Toldrà Viazo (A.T.V.).

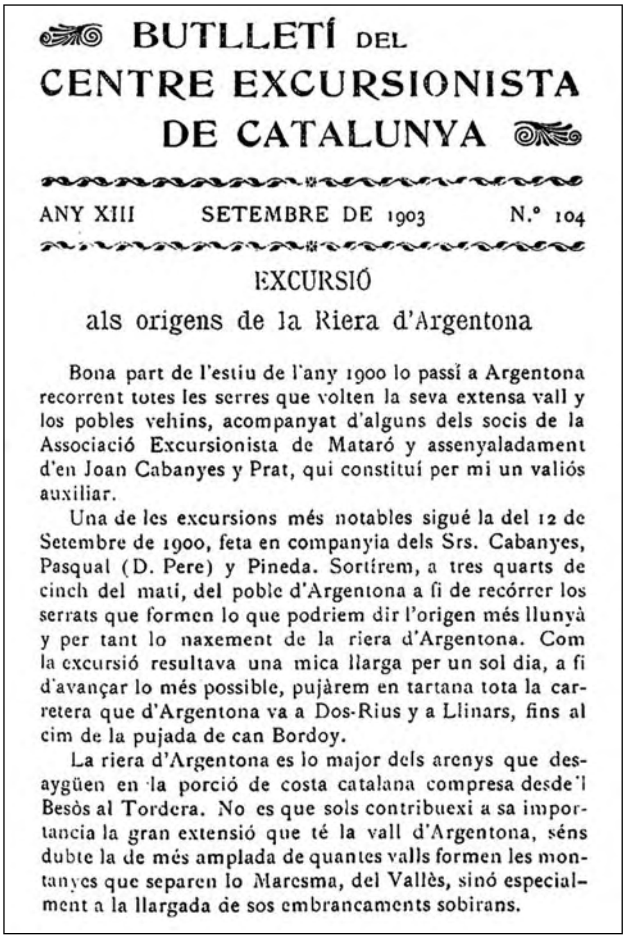
BUTLLETÍ DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

ANY XIII SETEMBRE DE 1903 N.º 104

EXCURSIÓ

als origens de la Riera d'Argentona

Bona part de l'estiu de l'any 1900 lo passí a Argentona recorrent totes les serres que volten la seva extensa vall y los pobles vehins, acompanyat d'alguns dels socis de la Associació Excursionista de Mataró y assenyaladament d'en Joan Cabanyes y Prat, qui constituí per mi un valiós auxiliar.

Una de les excursions més notables sigué la del 12 de Setembre de 1900, feta en companyia dels Srs. Cabanyes, Pasqual (D. Pere) y Pineda. Sortírem, a tres quarts de cinch del matí, del poble d'Argentona a fi de recórrer los serrats que formen lo que podriem dir l'origen més llunyà y per tant lo naxement de la riera d'Argentona. Com la excursió resultava una mica llarga per un sol dia, a fi d'avançar lo més possible, pujàrem en tartana tota la carretera que d'Argentona va a Dos-Rius y a Llinars, fins al cim de la pujada de can Bordoy.

La riera d'Argentona es lo major dels arenys que desaygüen en la porció de costa catalana compresa desde'l Besòs al Tordera. No es que sols contribuexi a sa importancia la gran extensió que té la vall d'Argentona, séns dubte la de més amplada de quantes valls formen les montanyes que separen lo Maresma, del Vallès, sinó especialment a la llargada de sos embrancaments sobirans.

Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya de setembre de 1903. Excursió als orígens de la riera d'Argentona.

Francesc Carreras i Candi esmenta Lluís Pineda en un dels opuscles, concretament el que relata les sortides per la riera d'Argentona, i manifesta que és un dels joves que l'acompanya en les excursions per la comarca, juntament amb Joan Cabanyes i Pere Pascual:

> EXCURSIÓ als orígens de la Riera d'Argentona. […] Una de les excursions més notables sigué la del 12 de Setembre de 1900, feta en companyia dels Srs. Cabanyes, Pasqual (D. Pere) y Pineda. Sortírem, a tres quarts de cinch del matí, del poble d'Argentona a fi de recórrer los serrats que formen lo que podríem dir l'origen més llunyà y per tant lo naxement de la riera d'Argentona. Com que l'excursió resultava una mica llarga per un sol dia, a fi d'avançar lo més posible, pujàrem en tartana tota la carretera que d'Argentona va a Dos-Rius y a Llinars, fins al cim de la pujada de can Bordoy. (Carreras 1903: 217)

El treball de Carreras es va publicar, primer dins el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* de setembre de 1903, i un any després en format d'opuscle il·lustrat amb diversos dibuixos i fotografies. A la imatge amb peu de foto «Lo pont de la carretera romana de Parpers», hi surten diversos membres de l'Agrupació. Probablement un dels personatges retratats és Lluís Pineda, que en aquella època tenia divuit anys (Carreras 1904: 25).

Un altre document que vincula Lluís Pineda amb l'Agrupació pertany al 1909. Es tracta de la «Llista dels socis de la Agrupació Excursionista del Centre Catòlich», que conté la relació dels associats d'aquell any: ell n'era el soci núm. 37. Altres socis, que precisament es veuen retratats a les fotos de Pineda en sortides i activitats diverses, eren Ignasi Mayol (núm. 4), Fèlix Castellà (núm. 10) i els germans Narcís, Joaquim i Carles Marfà (núm. 24, 27, i 28, respectivament).[14]

El jove Lluís Pineda va viure en un ambient erudit interessat per la història, l'arqueologia, la natura i l'excursionisme, i es va apropar a la fotografia, com a eina d'observació, per adquirir els primers coneixements tècnics i, al mateix temps, descobrir les àmplies possibilitats que li oferia aquest mitjà.

LES FOTOGRAFIES DELS ANYS 1915-1921. EL RETRAT FAMILIAR I ELS ESDEVENIMENTS SOCIALS

Lluís Pineda fotografiava els membres de la seva família a casa, a la platja o a la muntanya, i també els seus amics durant diverses excursions i viatges. Bàsicament trobem fotografia de retrat en dies significatius per a la família (alguna celebració), però també l'assistència a diversos actes socials. Retrats dels fills, principalment de l'Antoni i l'Emili, ja que en Joaquim va morir prematurament als tres anys i l'Oriol va néixer més tard, el 1924. Retrats de la seva esposa Mercè llegint, mirant-se al mirall, sostenint els nens als braços, donant el biberó o jugant amb els fills a la platja. En conjunt, podem parlar d'un tipus de fotografia directa que no presentaria més intenció que la de ser un retrat per al record o l'àlbum familiar.

Esdeveniments socials de diversa mena ocorreguts a Mataró queden recollits a les fotografies. Alguns d'importants i altres de caràcter més anecdòtic. En general, s'aprecia en les imatges una voluntat documentalista, una intencionalitat periodística, de fotoreportatge. Hi ha conjunts de fotografies que mostren un esdeveniment, la qual cosa ens permet parlar d'un interès de Pineda per la narrativa, per explicar una història amb imatges que representen fets de l'actualitat del moment.

Antoni i Emili Pineda en bicicleta, març de 1916.

MASMM. Fons Pineda núm. 5.458. Foto: Lluís Pineda i Cabanyes.

ACTES RELIGIOSOS

Lluís Pineda va estar molt atent a un esdeveniment de gran rellevància per a la ciutat: la consagració de Mn. Francesc de Paula Mas i Oliver, natural de Mataró, com a bisbe de Girona, en un acte solemne el 4 de juliol de 1915, a la basílica de Santa Maria de Mataró. En diversos periòdics de l'època, com *La Ilustració Catalana, La Costa de Llevant* o *La Hormiga de oro,* es podien llegir avisos i cròniques de l'acte, algunes de les quals il·lustrades amb fotografies. Els dos primers obrien l'exemplar amb el mateix retrat: un primer pla del nou bisbe. *La Costa de Llevant* no es caracteritzava en aquella època per il·lustrar amb fotografies les seves notícies, però, en aquest cas, la imatge omplia tota la portada sense cap referència a l'autoria. En canvi, a *La Ilustració Catalana* sí que trobem al peu de la fotografia el nom del seu autor: «Estrany, f»; molt probablement devia ser l'artista Rafael Estrany i Ros, pintor, gravador i fotògraf, que en aquella època regentava un estudi professional de fotografia situat al carrer Bonaire.[15]

Tanmateix, el que desperta el nostre interès són les dues fotografies de la cerimònia de l'acte religiós realitzades per Lluís Pineda, una de les quals és una vista general del presbiteri, presa des de la trona

Retrat de Mercè Gualba al mirall, març de 1916.

MASMM. Fons Pineda núm. 5.457. Foto: Lluís Pineda i Cabanyes.

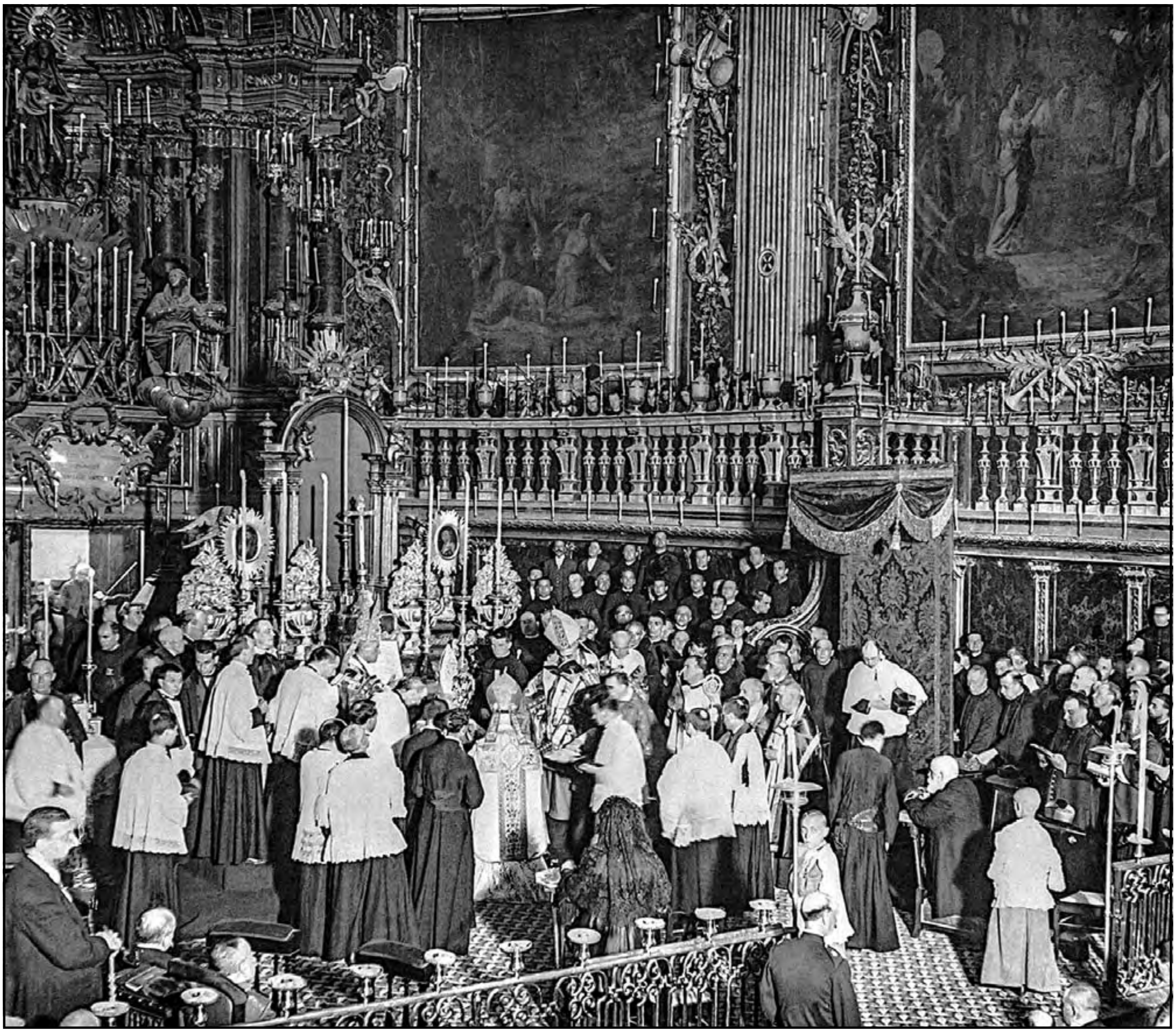

Acte de Consagració del Bisbe Mas a Santa Maria de Mataró, el 4 de juliol de 1915. MASMM. Fons Pineda núm. 5.324. Foto: Lluís Pineda i Cabanyes.

de la part esquerra de la nau principal. Una imatge similar a la de Pineda es va publicar amb dues autories i publicacions diferents, «Baguñá y Cornet» a *La Hormiga de Oro* i «Sagarra, f.» a *La Ilustració Catalana*. Un examen detallat d'ambdues fotografies evidencia que són la mateixa, malgrat que en ambdues publicacions consta una autoria diferent, probablement per error. Creiem, d'altra banda, que l'autoria és de «Baguñá y Cornet»[16] perquè el seu reportatge és més complet, i perquè hem pogut veure altres reportatges seus sobre el bisbe Mas. Amb tot, no ho podem afirmar amb total certesa.

L'altra fotografia reflecteix el moment culminant de la cerimònia, una captura de mig pla presa des del mateix presbiteri. Hauria de ser tot un privilegi per a Lluís Pineda poder estar a primera línia, tractant-se a priori d'un fotògraf amateur. Però sorgeix un enigma en descobrir que la mateixa fotografia —exacta— es publicà també a la revista *La Hormiga de Oro* el 10 juliol de 1915, amb un peu de foto que indica la següent autoria: «Fot. Cortina».[17]

Tenint en compte que les plaques de vidre originals —una en positiu i l'altra en negatiu— es conserven al Museu Arxiu, cal fer-se una sèrie de preguntes: qui va ser el veritable autor de la fotografia? Suposant que fos Lluís Pineda, com va arribar la fotografia a la revista? Va cedir-la perquè hi fos publicada? Llavors, per què no consta el seu nom? I si, per contra, la fotografia va ser feta per Cortina, com van arribar les plaques de vidre a can Pineda? Es comercialitzaven còpies de plaques de vidre? O podia Lluís Pineda fer una reproducció de qualitat de la fotografia de la revista amb càmera estereoscòpica? Qüestions a resoldre...

Acte de Consagració del Bisbe Mas a Santa Maria de Mataró, el 4 de juliol de 1915. MASMM. Fons Pineda núm. 5.325. Foto: Lluís Pineda i Cabanyes.

Altres esdeveniments religiosos reflectits a les fotografies són el Via Crucis i el Combregar General de 1916, o la celebració dels Tres Tombs de 1921. Independentment de la temàtica, el que resulta interessant de les del Via Crucis és que mostren diferents trams del trajecte del seguici a partir de quatre imatges: des del camí cap al cementiri fins a arribar a l'interior on va tenir lloc la predicació. Aquest petit reportatge de diàfana voluntat narrativa contrasta amb el de l'acte de consagració del bisbe Mas, format només per dues fotografies.

En el cas de les imatges referides al Combregar General de l'abril de 1916, la descripció que ens en va deixar l'autor és prou detallada: «Rector Josep Roig sota pali, Mossèn Joan Colomer a l'esquerra tercer de la fila i Mossèn Joan Fargas Heras.» Algunes notícies publicades als diaris complementen la informació:

> COMBREGAR GENERAL. Fou atentament invitada *La Costa* pels senyors Narcís Ricart y Joaquim Morera, encarregats per la Cofraria de la Minerva del pendó de la professó que per administrar el Pá Eucaristich als malalts del Hospital, sortí de l'iglesia parroquial de Santa Maria el passat diumenge, y que com sempre sigué moltissim concorreguda asistinthi tots los individus de la Creu Roja y la Banda Municipal.[18]

No tornem a trobar fotografies d'esdeveniments religiosos fins a l'any 1921, amb la celebració de la Festa de Sant Antoni Abat, els Tres Tombs: «Sant Antoni. Demà festa del sant Patró dels animals hi haurà grossa festa, estrenantse una nova bandera. Hi haurà música y en Joseph Codina se proposa fer la festa a tot drap».[19]

Pas del Combregar General per la Baixada de Santa Anna, abril de 1916.

MASMM. Fons Pineda núm. 5.305.
Foto: Lluís Pineda i Cabanyes.

ESDEVENIMENTS ESPORTIUS

En aquella època existien a Mataró tres espais dedicats a l'esport: el camp d'esports del Patronat de Sant Josep, el camp de l'Iluro Sport Club i el camp de la Mataronina. Lluís Pineda capturava imatges de partits de futbol, competicions d'atletisme o exercicis gimnàstics. El seu interès no es limitava a l'àmbit purament esportiu, sinó també al del públic assistent, entre el qual sovintejava la seva família.

La imatge d'un partit de futbol al camp de la Mataronina el 20 de juliol de 1916 ens permet situar la ubicació d'aquest camp avui desaparegut: a la banda esquerra, hi havia la casa de pagès de can Manel del Solei, que era aproximadament on avui hi ha l'escola Freta, el centre educatiu del passeig de Rocafonda; a la banda dreta, hi podem veure clarament l'església de Santa Maria. Per tant, el terreny de joc estaria ubicat, si fa no fa, a l'actual avinguda d'Amèrica a l'alçada del carrer de Rocafonda. Completen la sèrie dues imatges del públic assistent assegut en una de les llotges.

Trobem dues interessants imatges d'un partit de futbol al camp de l'Iluro, fetes l'abril de 1917. La primera, una visió general presa prbablement des de les tribunes del camp i on es pot apreciar clarament, al fons de la imatge, el convent de les Caputxines —anys més tard, el camp es desplaçaria uns metres cap a uns terrenys propers per permetre l'obertura de la ronda d'Alfons X. Una segona fotografia permet apreciar les diferents condicions socials del públic assistent, majoritàriament masculí. Sabent la data de la fotografia i amb la informació del diari

Partit de futbol al camp de l'Iluro Sport Club, abril de 1917.

MASMM. Fons Pineda núm. 5.280.
Foto: Lluís Pineda i Cabanyes.

Públic a les tribunes del camp de l'Iluro Sport Club, abril de 1917.

MASMM. Fons Pineda núm. 5.281. Foto: Lluís Pineda i Cabanyes.

local, pensem que les imatges són d'un partit celebrat dies abans de la inauguració oficial del camp: «Per avuy está anunciada la inauguració del nou *Camp* de sports del *Iluro Sport Club*, ab un partit de Foot-ball».[20]

El maig de 1918 es va celebrar al camp d'esports del Patronat de Sant Josep un important festival benèfic en favor de la Junta Local de Protecció a la Infància i Repressió de la Mendicitat, organitzat pel mateix patronat i l'Orfeó Mataroní, en què van participar els alumnes, tots nois de les Escoles Pies. Lluís Pineda hi assistí i les imatges que va capturar permeten descobrir entre el públic, amb nombrosa presència femenina, membres de les famílies Bofarull, Font i Cabanyes:

> Executaren els alumnes diferents jocs de gimnasia rítmica y sueca que amb un conjunt admirador varen ferse aplaudir varies vegades. La Banda Municipal los acompanyà. En aquesta festa benéfica tingué lloch el partit final de Futbol, adjudicantse definitivament la Copa de S. M. el Rey al Atlètic F. C. de Barcelona, qui jugà amb l'Stadium S.C; se efectuaren varis nombres, com les curses de peu, salts de altura, salts ab perxa, etz., […] Resultà en conjunt un Festival de molta importancia. Nostre publich, tractantse d'una obra benéfica sab correspóndrer, siguent en gran nombre les families que entregaren valiosos donatius.[21]

Les tres parts de l'acte devien consistir en els exercicis gimnàstics realitzats pels alumnes, un partit de futbol disputat entre els equips de l'Atlètic F. C. de Barcelona i l'equip local l'Stadium S. C., i una cloenda musical a càrrec de l'Orfeó Mataroní i la Banda Municipal. Entre les imatges, en destaca una de magnífica en què Lluís Pineda captà amb molta habilitat el moment just d'un espectacular salt de perxa. La imatge ens permet, també, fer-nos una idea de quant ha evolucionat l'atletisme. Entre els detalls interessants es pot veure, just al centre del fons de l'escena, la part superior d'un edifici: el col·legi Valldemia. Situem així la ubicació del camp d'esports, ben bé sobre el Camí de la Geganta, aproximadament a l'espai que ocupa avui dia el Nou Parc Central.

Gràcies a les fotografies, comprovem que els esports encara eren practicats majoritàriament per homes, atesa l'absència de dones. Les imatges en donen fe, però algunes notícies als diaris evidenciaven que la pràctica esportiva finalment es començava a obrir a les dones.

> «En el Colegi de Concepcionistes se inaugurará dintre de pochs dies una classe de gimnasia dirigida per un distingit professor de la capital. Molt ens complau donar aquesta nova, y més encara perquè no sabem que's trobi establerta en cap colegi de noyes».[22]

LA FESTA DE LES SANTES

La càmera de Lluís Pineda no podia faltar a la cita de la festa de Les Santes, amb imatges de la Dormida del gegant Robafaves, la pujada dels nans per la Riera o el típic festival infantil benèfic que se celebrava anualment al parc.

Sembla que durant Les Santes de 1916 va ploure algun dia: «Enguany la nostra Festa Major resultà un xich deslluhida a causa del mal temps que va fer, pluguent a ratos. Pro no obstant se realisaren los números principals del programa».[23] Les fotografies evidencien que la pluja no va impedir que es realitzés la desfilada després de l'Ofici. La fotografia descrita pel mateix fotògraf amb la frase «El gegant entrant a la casa de la ciutat» ens apropa a un dels actes més esperats per la canalla, el que avui coneixem com la Dormida. En Robafaves, aleshores amb el cap cobert amb un turbant, és entrat a l'Ajuntament tombat perquè la seva gran alçada no li permet passar dret per la porta principal. Altres fotografies ens documenten els vuit nans pujant per la Riera, situats entre les trampes i els gegants.

Aquell any, es va celebrar al Parc Central un festival infantil. Es tractava d'un acte de caràcter benèfic organitzat per la Creu Roja en favor de la Junta Local de Protecció a la Infància i Repressió de la Mendicitat, creada el 1912 (Luque 2012). Una de les imatges de la col·lecció Pineda permet observar un estendard de l'Associació Benèfica de la Creu Roja. Sembla que l'acte va estar una mica passat per aigua:

> EL FESTIVAL. – La Kermese que's va celebrar én lo Parch organisat per la Creu Roja, també resultá deslluhida a causa de la pluja, n'obstant s'aixecá el globo Turo-Park que al poch rato tingué que baixar a causa de la pluja, celebrantse números de atraccions y varietés. Dit festival era a favor de la Junta de la Mendicitat. Al tercer día se feu la repartició dels premis als alumnes de les Escoles sostingudes per lo Municipi, que's dels números que criden més l'atenció per la grandiosa manifestació infantil que te lloch.[24]

El gegant Robafaves entrant a l'Ajuntament, juliol de 1916.

MASMM. Fons Pineda núm. 5.277.
Foto: Lluís Pineda i Cabanyes.

No era la primera vegada que s'organitzava aquest festival benèfic durant les festes. Tenim notícia que en el de l'any anterior es va rebre de part del rei Don Alfons XIII i la Infanta Isabel, per constituir els primers premis, «un estoig amb un luxós joc d'útils de tocador i un valuós rellotge de sobre taula».[25]

L'any 1919 la festa al Parc va tenir una altra tonalitat. No feia ni un any que s'havia establert a la ciutat una guarnició militar permanent per tal de garantir la protecció de l'ordre públic: «Ab motiu de haver estar destinada nostra ciutat per permanencia del 4rt Regiment montat d'Artilleria, la Junta de Dames de la Creu Roja Espanyola va acordar oferir a dit Regiment el estandart. Es molt d'alegrar».[26]

Entre els actes que es van celebrar durant els cinc dies de Festa Major de 1919, l'únic que va quedar reflectit en forma de fotografies de la càmera de Pineda va ser un acte celebrat al Parc el 25 de juliol, en què la Junta de Dames de la Creu Roja va lliurar l'estendard al Regiment d'Artilleria.

Preparats per a la salva en l'acte de benedicció de l'estendard del Regiment al parc, juliol de 1919.

MASMM. Fons Pineda núm. 5.346.
Foto: Lluís Pineda i Cabanyes.

A la col·lecció Pineda trobem tot un reportatge de vuit fotografies d'aquest esdeveniment, que, a més, compta amb la identificació d'algunes de les persones fotografiades. En les anotacions, l'autor escriu els noms de la senyora Camín i la senyora Minguell, situades entre el públic; la «padrina» de l'acte, la senyora Maria Amàlia de Bofarull; el capità general Milans del Bosch, el tinent coronel Àlvarez i mossèn Fèlix Castellà oficiant la missa. La fotografia «canons a punt de disparar» tanca aquest conjunt d'imatges, juntament amb una vista general de l'acte, que omplia el recinte del Parc. La premsa se'n va fer ressò:

> LA FESTA MAJOR.- El dia 24 començà enguany la festa Major ab la Retreta-civico-militar organisada pel Regiment d'Artilleria ab motiu de l'entrega del estandart que per suscripció regalaren les Dames de la Creu Roja d'aquesta. […] Al endemà en el Parch Municipal tingué la solemne Missa de campanya per efectuar la ceremonia religiosa de l'entrega del Estandart, essent padrina donya Maria Amalia de Bofarull de Sánchez de Boado, qui portava la representació de S. M. la Reyna d'Espanya; junt ab el Capità General senyor Milans del Bosch, qui portava la representació de S. M. el Rey.[27]

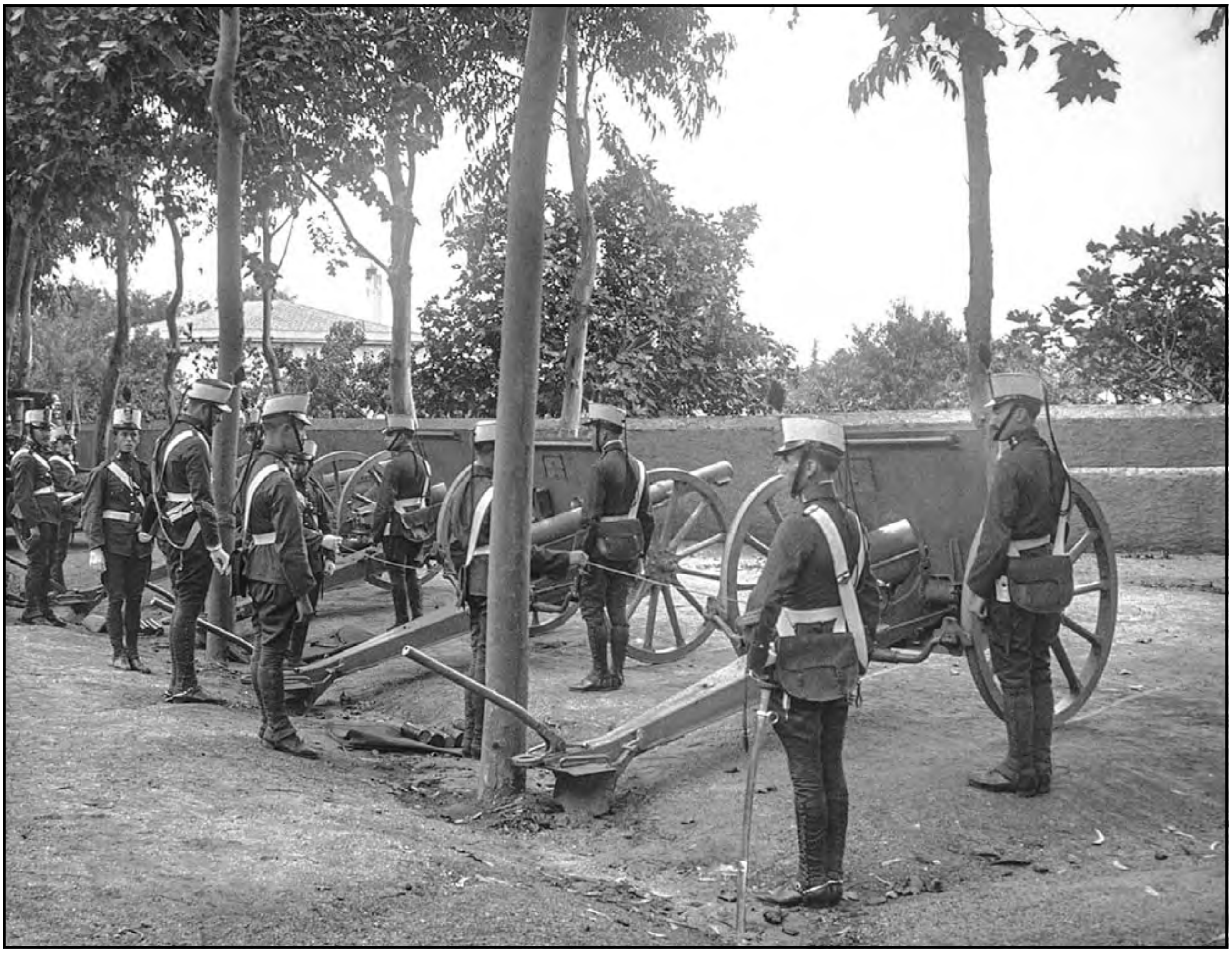

Pilar Cabanyes, Reina de la Festa durant Les Santes, juliol de 1920.
MASMM. Fons Pineda núm. 5.352.
Foto: Lluís Pineda i Cabanyes.

De les festes de Les Santes de l'any 1920 només consten dos retrats de les nebodes de Lluís Pineda: Pilar Cabanyes com a Reina de la Festa i Maria Teresa Cabanyes «vestida de maja».

TROBADA ESCOLAR A CAN CABANYES

El setembre de 1917, la masia de Can Cabanyes d'Argentona, un casal fortificat del segle XVI propietat de la família materna de Lluís Pineda, acollia una excursió de les alumnes del Patronat Escolar Obrer, el «Casal de l'Obrera».[28] La presència de Francesc de Paula Mas, bisbe de Girona, donà rellevància a la diada. El conegut popularment com a Patronat de la Coma realitzava, des de 1869, una gran obra social cristiana per instruir les nenes i les noies obreres. Les fotos de Lluís Pineda mostren moments de la jornada: un retrat del grup de noies al complet a l'era de la casa, escenes de jocs, la preparació de l'arròs per dinar o la vetllada de la tarda al bosc, entre d'altres.

La notícia de l'excursió publicada al setmanari *La Costa de Llevant* permet ampliar les dades sobre la jornada i ens indica que es tractava de la inauguració oficial d'una nova secció del «Casal de l'Obrera», la secció excursionista:

Excursió del Patronat Escolar Obrer a Can Cabanyes, setembre de 1917.
MASMM. Fons Pineda núm. 5.372.
Foto: Lluís Pineda i Cabanyes.

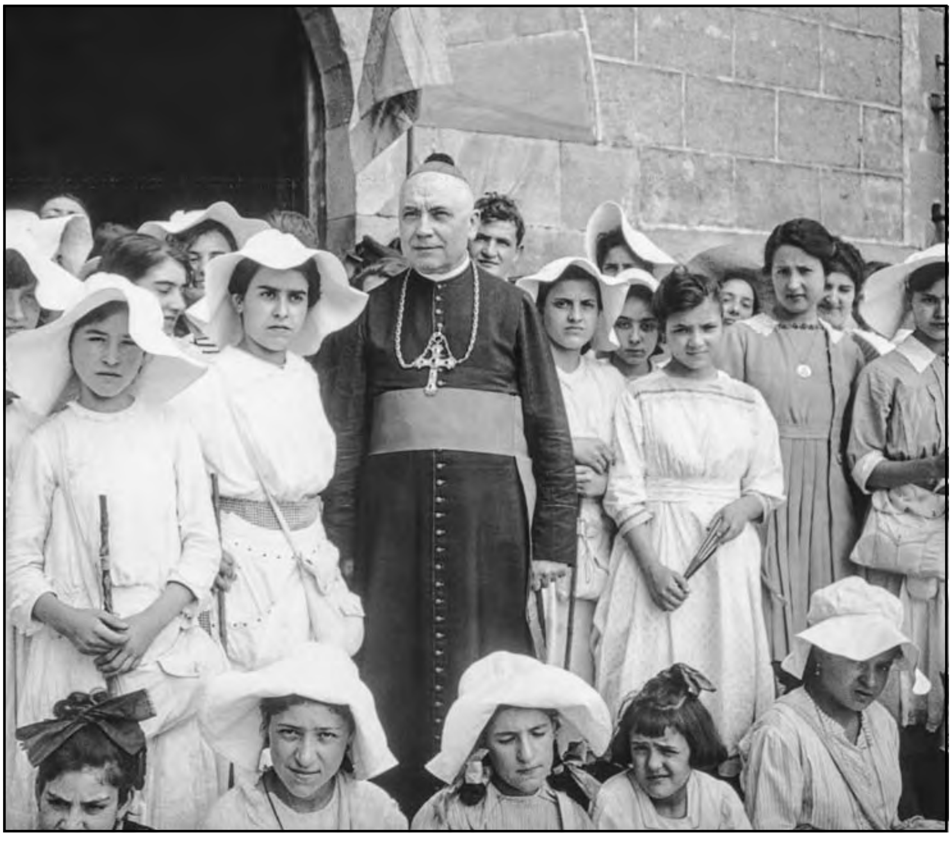

El passat diumenge tingué lloch l'inauguració oficial de la secció excursionista del «Casal de l'Obrera», ab una excursió a la noble casa senyorial de Cabanyes en Argentona. Hi prengueren part unes 160 alumnes acompanyades per algunes Germanes Franciscanes. La camperol festa revestí importancia per presidirla el Sr. Bisbe de Gerona Dr. Mas, qui des del dijous de la mateixa setmana es trobava a Argentona. Celebrá la missa de Comunió en la capella de la dita noble casa Cabanyes, cantantse algunes adecuades composicions per la secció de música del Casal y la secció de senyoretes del «Orfeó Mataroní». Hi figuraven també representacions de les Escoles Dominicals, de Nostre Senyora del Carme d'aquesta, de la Catequística d'Argentona y la secció excursionista del «Circol Católich d'Obrers» d'aquesta.[29]

A la col·lecció Pineda hi figura una altra sèrie de fotografies de les estances de la casa de can Cabanyes, masia pairal de la família de la seva mare. Unes estan datades l'agost de 1916; les altres, el maig del 1919.

Moments previs a l'avarada del pailebot Rosalina, novembre de 1919.
MASMM. Fons Pineda núm. 5.274.
Foto: Lluís Pineda i Cabanyes.

PESCA I DRASSANES

Les imatges de Pineda ens parlen de l'estreta relació de la ciutat amb el mar: escenes marineres amb barques i pescadors, el mercat del peix i les drassanes que hi havia a la platja, on es construïen embarcacions petites i mitjanes. Una sèrie de fotografies de barques atracant a la platja, amb homes de mar i bous estirant una barca, és de març de 1916. Eren activitats econòmiques temporals, dures, sempre condicionades a una meteorologia favorable. Sembla que durant uns dies d'aquell any, la pesca havia estat generosa, segons es llegia a la premsa: «BONA PESCA. Durant alguns dies ha sigut afortunada, puig algunes parelles del "bou" vengueren per valor 200 ptes., 150 y 75 ses mercancies. Ademés, tots los sardinalers portaren molta sardina; una barca en recullí 50 arrobas y altre 20».[30]

El novembre de 1919, Lluís Pineda va assistir a un acte excepcional: l'avarada del pailebot Rosalina —a què ja ens hem referit—, un gran vaixell construït en una de les drassanes de la platja, després d'un any i mig de feina. Entre 1918 i 1919, al Maresme va ressorgir amb gran força la construcció naval. Poblacions costaneres properes com Arenys de Mar, Calella, Cabrera de Mar o Vilassar de Mar van ser testimoni de la construcció de vaixells de gran tonatge i, concretament, de pailebots. Mataró no va ser una excepció. Que s'avarés un pailebot com el Rosalina va ser un esdeveniment sonat i força memorable, que va aixecar molta expectació. La nau pesava 1.240 tones i va ser un dels primers pailebots que portava incorporat un motor auxiliar de 225 CV (Garcia 2000: 6).

No es tenien gaire notícies que a Mataró s'hagués construït un vaixell de grans dimensions en aquella època. Com en altres poblacions costaneres properes, existien drassanes, però bàsicament destinades a la construcció de barques de pesca o petites embarcacions. La premsa local

no només parla de l'avarada del pailebot, sinó també de la prèvia construcció d'unes drassanes especials per a naus de gran tonatge:

> Es tracta d'establir en aquesta ciutat un astiller de bastant importancia, destinat a la construcció de barcos de més de 500 tonelades. L'Empresa que va a implantar aquesta nova industria ha adquirit en el Passeig del Callao el edifici que sigué fábrica de serrí de suro, i ha demanat al Exm. Ajuntament que se li permeti ocupar una part del citat passeig, que ja no's tal passeig, o sigui la més propera a la Riera de Sant Simó. Es d'esperar que l'Ajuntament tenint en compte les ventatjes que donaria a la població aquesta nova industria, donará al solicitant totes les facilitats perqué es pugui realisar.[31]

El promotor de les drassanes per a la construcció de vaixells mercants va ser Josep Pellicer. Es van ubicar als terrenys que ocupava una antiga fàbrica de suro, destruïda anys abans a causa d'un fort temporal, situada al passeig del Callao. Els treballs ja s'havien començat l'abril de 1918.[32] Al novembre, un any abans de la seva inauguració, la premsa local ja es feia ressò del Rosalina, un vaixell que prenia el nom d'una de les filles del promotor de la seva construcció.[33] Mentre es construïa la nau, les noves drassanes van rebre visites com la de Francesc de Paula Mas, el ja esmentat bisbe de Girona.[34]

L'avarada del Paylebot Rosalina va tenir lloc el dia 5 de novembre de 1919. Era un vaixell «de vela i motor» de més de mil tones, que va emprendre el seu primer viatge cap a Amèrica.[35] Pellicer va traspassar la propietat de les drassanes al senyor Salvador Parés, un navilier de Barcelona, junt amb el vaixell acabat de construir:

> El dia 5 del present pogué presenciar nostre ciutat ab tot y el mal temps, la benedicció del pailebot «Rossalina» actuant de padrins la senyoreta Marcelina Parés y el jovenet Narcís Parés cosins germans del propietari y armador de la nau, acabant la cerimonia ab el cant de la Salve. Acabada la cerimònia sigueren obsequiades totes les personalitats convidades, molt atentament pel nou propietari senyor Parés.[36]

MILITARS A LA CIUTAT

L'any 1918 es va establir a la ciutat una guarnició militar, la primera amb caràcter permanent. Era el Quart Regiment muntat d'Artilleria. S'instal·là a les naus habilitades de l'antiga fàbrica de teixits de ca l'Escubós, ubicada a l'actual carrer de la Cooperativa. Al setembre de 1917 alguns diaris ja ho donaven per fet «En virtut de l'acort pres per l'Ajuntament, de procurar que sigui nostre ciutat la població que l'Estat designa per instalar el regiment montat d'artilleria de nova creació [...]».[37] Els següents mesos visità la ciutat una comissió tècnica per estudiar els edificis i l'emplaçament:

> Visitaren les fàbriques de la viuda Mas y dels senyors Esquerra, sortintne completament satisfets, principalment de la primera, de quina digueren que solsament faria falta montar un cobert per a guardarhi els canons y material rodat. En el Hospital seria possible habilitarhi alguna sala per hospital militar, haventse convensut de que disposa la casa de dependèncias apropósit.[38]

En la col·lecció Pineda trobem cinc sèries amb temàtica militar. Tres a Mataró, datades el 1919: la missa de campanya celebrada a la plaça de Santa Anna el mes de març, el seguici de l'enterrament del tinent general Pérez Clemente a l'abril i l'acte de lliurament de l'estendard al Parc el 25 de juliol de 1919, amb una imatge del destacament militar amb els canons a punt de fer la salva d'artilleria. Les altres dues sèries ens situen a Moià i a Barcelona, el 1920 i 1921 respectivament.

La missa de campanya va ser capturada en nou imatges amb vistes generals de la plaça de Santa Anna, una de les quals estaria feta des de Can Gualba, al carrer de Barcelona, tal com ens indica la descripció de la fotografia. També podem veure els grups d'oficials, la bateria d'artilleria formada a la Rambla i un detall de l'acte litúrgic. Les anotacions de Pineda ens ofereixen dos noms dels comandaments: el capità Font i el coronel Riafrecha. A la premsa local hi trobem: «S'ha encarregat del manament del regiment d'artilleria al coronel D. Enrich Fernández Riafrecha. Benvingut sigui».[39] A nivell fotogràfic crida l'atenció l'ús que fa l'autor dels diferents punts de vista per captar l'acte. Hi ha imatges fetes des del bell mig de la plaça i d'altres des de balcons pròxims.

La segona sèrie ens parla de l'enterrament d'un comandant militar, el general Pérez Clemente. Havia estat capità general de les Balears des de 1909,[40] fins que l'any 1917 va ser destinat a Mataró: «Cesó ya en el mando militar de este archipiélago el dignísimo Teniente General D. Francisco Pérez Clemente. La familia Pérez Clemente ha fijado el día de mañana para su regreso al risueño pueblo de Mataró, donde posee su casa solariega y patrimonio».[41] De fet, ja des de l'any 1913 tenia autorització per residir a la ciutat.[42]

L'enterrament del general va tenir lloc l'abril de 1919. Una de les dues fotografies que trobem a la col·lecció Pineda representa un pla general del seguici en passar per la Riera, i l'altra, un

El coronel i els oficials del Regiment a la Plaça de Santa Anna abans de la missa de campanya, març de 1919. MASMM. Fons Pineda núm. 5.333. Foto: Lluís Pineda i Cabanyes.

primer pla de l'armó que portava el fèretre del general estirat per sis cavalls. El funeral va tenir lloc a l'església de Santa Maria amb tots els honors cap a una figura militar d'alta graduació: «En Santa Maria tingueren lloch els funerals en sufragi de l'ànima del tinent general Sr. Pérez Clemente, assistinhti comissions del Excm. Ajuntament y element militar. La ceremonia va celebrarse ab tota solemnitat».[43]

A MANERA DE CONCLUSIÓ

La col·lecció Pineda, que pertany a l'arxiu d'imatges del Museu Arxiu, ens ha portat a parlar de retrat, de fotoperiodisme, de fotoreportatge i de fotografia de patrimoni, aproximant-nos a tipologies i gèneres fotogràfics. Establir aquestes tipologies en un mateix autor ha estat possible gràcies al fet que el conjunt és prou divers i ampli.

Hem pogut apreciar dues maneres o finalitats de fotografiar: una de clarament relacionada amb el fotoperiodisme, amb un tipus de fotografia dinàmica, marcada per la instantaneïtat i amb voluntat de captar un moment precís. L'altra, amb una intencionalitat netament documentalista.

Amb aquest article donem visibilitat a una documentació fotogràfica interessant i encara desconeguda. La possibilitat d'accedir a la col·lecció completa ha permès el necessari treball de camp i la catalogació de part del fons, com també el contacte directe amb les plaques de vidre originals i, en definitiva, amb l'obra artística i documental de Lluís Pineda. Queden com a pendents de tractament i d'estudi les plaques de vidre que no són del grup de 13x6 cm, i que molt probablement resultaran ser fotografies anteriors a 1915 i/o posteriors a 1921.

Tot un conjunt d'imatges que, juntament amb altres col·leccions fotogràfiques d'una cronologia semblant —el primer terç del segle XX— conservades al Museu Arxiu, constitueixen un excepcional testimoni gràfic de l'època.

Conxi Duro Cantero

NOTES

1.- Marià Ribas i Bertran (Mataró 1902-1996), dibuixant, arqueòleg i historiador de la ciutat. De tota la seva col·lecció personal, va aportar al Museu Arxiu de Santa Maria una setantena d'imatges que testimonien la destrucció que van patir esglésies i edificis religiosos durant el juliol i l'agost de 1936. Arriscant la seva integritat personal, va registrar amb la càmera molts elements artístics avui desapareguts, conscient del seu valor documental i històric.

2.- Francesc Spà Salarich va ser professor de l'Escola d'Arts i Oficis de Mataró i l'any 1928 va ser nomenat tinent alcalde de la ciutat, cosa que li va permetre ser un dels impulsors de la renovada Banda Municipal de Mataró.

3.- Francesc Enrich i Regàs era periodista, col·laborador a *El pensament Marià* i el *Diari de Mataró*, i corresponsal al *Diario de Barcelona* i la *Hoja del Lunes*. Dues importants publicacions seves recullen, en forma de petites cròniques, la vida quotidiana a Mataró el primer quart de segle: *Mataró: imatges del primer quart de segle* i *La vida a Mataró al primer quart de segle: uns records*, editades l'any 1986 i 1987 respectivament pel Patronat Municipal de Cultura de Mataró i Editorial Alta Fulla en la col·lecció Caps de Bou (núm. 5 i 8, respectivament). Aquestes cròniques en gran mesura s'originen a partir de les seves col·leccions de postals.

4.- De forma sumària i arrodonint números, deixant a part el grup de les 600 plaques descrites a les llibretes de notes, el fons Pineda inclou 220 plaques de vidre estereoscòpiques de 130x60 mm; 100 plaques de vidre estereoscòpiques de 180x90 mm; 40 plaques de vidre de 110x45 mm; 60 plaques de vidre de 90x80 mm; 25 plaques de vidre de 75x50 mm, i 600 plaques de vidre de 65x45 mm.

5.- *La Costa de Llevant,* 23 de novembre de 1919, p. 6. La transcripció d'aquest i altres textos de la premsa i de llibres de l'època és literal.

6.- Lluís Soler era germà de Rafael Soler i Fonrodona que, junt amb Manel Salicrú i Puig, va ser membre actiu de la represa del Museu Arxiu de Santa Maria l'any 1974.

7.- *Crònica de Mataró*, dijous 28 d'abril de 1977, p. 6. L'article de Lluís Soler té el títol d'«Un valioso testimonio gráfico».

8.- Ibídem.

9.- Museu Arxiu de Santa Maria (= MASMM), Llibre de matrimonis 16, full 111.

10.- *Diari de Mataró*, 19 de maig de 1923, p. 6.

11.- *Diari de Mataró*, 27 de juliol de 1923, p. 10 (anunci publicitari).

12.- Memòria de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis de Mataró, curs 1895-96, p. 14.

13.- Rebut de pagament a càrrec de Josep Martí Pascual: «Recibo de D. José Martí Pascual la cantidad de quinientas pesetas a cuenta de los planos y dirección de las obras de su casa de la calle Real. Mataró, 16 de Febrero 1927. Luis Pineda». Col·lecció família Pineda.

14.- *Llista dels socis de la Agrupació Excursionista del Centre Catòlich.* Arxiu de l'Agrupació Científico-Excursionista de Mataró.

15.- *La Ilustració Catalana*, 11 de juliol de 1915, p. 1. La placa de vidre original del retrat del bisbe Mas que il·lustra la portada d'aquesta revista es conserva a l'arxiu d'imatges del Museu Arxiu i forma part d'una sèrie de vuit plaques.

16.- Empresa d'il·lustració i fotografia fundada per l'editor Josep Baguñá i l'enginyer i dibuixant Gaietà Cornet.

17.- *La Hormiga de Oro, Ilustración Católica,* 10 de juliol de 1915, p. 445.

18.- *La Costa de Llevant*, 7 de maig de 1916, p. 4.

19.- *La Costa de Llevant,* 16 gener de 1921, p. 4.

20.- *La Costa de Llevant*, 20 de maig de 1917, p. 4.

21.- *La Costa de Llevant,* 2 de juny de 1918, p. 5.

22.- *La Costa de Llevant,* 8 de novembre de 1917, p. 5.

23.- *La Costa de Llevant*, 6 d'agost 1916, p. 4.

24.- *La Costa de Llevant,* 6 d'agost de 1916, p. 4-5.

25.- *La Costa de Llevant*, 25 de juliol de 1915, p. 4.

26.- *La Costa de Llevant,* 16 de desembre de 1917, p. 5.

27.- *La Costa de Llevant,* 10 d'agost de 1919, p. 4.

28.- El Patronat Escolar Obrer, fundat per Mn. Josep Valdé i situat al carrer de la Coma, era l'associació escolar del Sagrat Cor de Jesús que donava aixopluc al «Casal de l'Obrera».

29.- *La Costa de Llevant*, 9 de setembre de 1917, p. 5.

30.- *La Costa de Llevant*, 26 de març de 1916, p. 4.

31.- *La Costa de Llevant*, 17 de març de 1918, p. 4.

32.- *La Costa de Llevant*, 7 d'abril de 1918, p. 5.

33.- *La Costa de Llevant,* 10 de novembre de 1918, p. 5.

34.- *La Costa de Llevant*, 21 de juliol de 1918, p. 5.

35.- *Catalunya marítima*, 20 de novembre de 1919, p. 555.

36.- *La Costa de Llevant*, 16 de novembre de 1919, p. 4.

37.- *La Costa de Llevant*, 16 de setembre de 1917, p. 4.

38.- *La Costa de Llevant*, 4 de novembre de 1917, p. 5.

39.- *La Costa de Llevant*, 29 de desembre de 1918, p. 5.

40.- *Anuario Militar de España*, de 1917, p. 293 i 323.

41.- *Baleares*, 26 de maig de 1917, núm. 8, p. 8.

42.- *La Correspondencia de España*, 4 de gener de 1913, núm. 20.051. p. 6.

43.- *La Costa de Llevant*, 11 de maig de 1919, p. 4.

BIBLIOGRAFIA

BOTER (2003): Ramon Boter de Palau Gallifa, *Mataró: Recull gràfic 1865-1965*. El Papiol: Efadós.

CARRERAS (1903, setembre): Francesc Carreras i Candi, «Excursió als orígens de la Riera d'Argentona», *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 104, p. 217-223.

CARRERAS (1904): Francesc Carreras i Candi, *Excursió als orígens de la Riera d'Argentona, Estudi Excursionístich-Històrich.* Barcelona: Tip. L'Avenç.

CARRERAS (2001): Santi Carreras i Surís, *La Farmàcia Spà: 300 anys a Mataró, 1701-2001.* Mataró: Editor Ramón Spà i Vera.

ENRICH (1986): Francesc Enrich i Regàs, *Mataró: imatges del primer quart de segle*. Mataró / Barcelona: Patronat Municipal de Cultura / Editorial Alta Fulla.

ENRICH (1987): Francesc Enrich i Regàs, *La vida a Mataró al primer quart de segle: uns records*. Mataró / Barcelona: Patronat Municipal de Cultura / Editorial Alta Fulla.

GARCIA (2000): Enric Garcia Domingo, «El transport marítim de cabotatge a la mediterrània», *II Jornades de Marina Tradicional*. Palamós: Ajuntament de Palamós / Universitat de Girona / L'Estrop, p. 111-120.

GUANYABENS (1995): Nicolau Guanyabens i Calvet, *Fotografia S. Carreras: Mataró 1923-1982.* Mataró: Ajuntament de Mataró / Arxiu Municipal / Museu Comarcal del Maresme.

LIGOS (1999): Víctor Ligos i Hernando, *Cent anys d'excursionisme mataroní: Agrupació Científico-Excursionista, 1898-1998*. Mataró: Patronat Municipal de Cultura.

LLOVET (2000): Joaquim Llovet, *Mataró: dels orígens de la vila a la ciutat contemporània.* Mataró: Caixa Laietana.

LUQUE (2012): Rafael Luque Fernández, *Estat, patrons i obrers davant la modernització de les relacions laborals. La Junta de Reformes Socials de Mataró (1900-1923).* Mataró: Fundació Iluro.

OBIOLS (1992): Salvador Obiols, *Catalunya en blanc i negre.* Madrid: Editorial Espasa Calpe.

RODRÍGUEZ / SANCHIS (2013): María José Rodríguez / José Ramon Sanchis, *Directorio de Fotógrafos en España (1851-1936).* València: Archivo General y Fotográfico de la Diputación de Valencia.

SALICRÚ (1982): Manel Salicrú i Puig, «Guia de l'Arxiu de Santa Maria de Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 15, p. 45-48.

TIÓ (1999): Pere Tió i Casas, «Cent anys de l'Agrupació Científico-Excursionista de Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 64, p. 24-37.

TIÓ (2010): Pere Tió i Casas, «Francesc Carreras i Candi i els orígens de l'Agrupació», *Cingles*, 97, p. 26-29.

TIÓ (2014): Pere Tió i Casas, «L'Agrupació Científico-Excursionista de Mataró, pionera de l'excursionisme juvenil», *Cingles*, 110, p. 24-28.

Entre la documentació diversa de les famílies Gualba i Pineda que es conserva al Museu Arxiu de Santa Maria, es troba el poema en castellà «A Mataró», de l'industrial i polític Josep Garcia i Oliver. Imprès a la mateixa ciutat per la casa Abadal l'octubre de 1854, ens trasllada al moment en què es va viure la que seria la darrera gran epidèmia de còlera i fa un punyent retrat de les reaccions humanes desencadenades per la por del contagi. L'arribada desesperada de barcelonins, la transmissió de la malaltia, el pànic, el desconcert, les fugides, les morts... El còlera capgirà la ciutat de Mataró: d'«espléndida» i «galana» a «negra imajen [...] de la agonía»

POEMA DEL CÒLERA DE 1854 A MATARÓ. OBRA JUVENIL DE JOSEP GARCIA OLIVER

La crisi epidèmica més greu del segle XIX es va produir l'any 1854 quan el còlera de Barcelona va arribar a Mataró a començaments de setembre, i els efectes fulminants van dur la ciutat a un caos total. El *Diario de Barcelona* del dia 9 d'aquell mes explicava com es va començar a estrendre la malatia entre els habitants a partir del dilluns dia 4 i remarcava la «imprevista violencia con que el lunes se desarrolló el cólera, en aquella población, causando diariamente, según voz pública, mas de un centenar de víctimas»; i afegia: «produjo un terror difícil de esplicar; personas en estremo alucinadas por el miedo corrían al templo para recibir los sacramentos temerosos de morir sin ellos si enfermaban en sus casas; las tiendas se cerraron; los puestos de mercado quedaron abandonados». Les fàbriques van tancar, famílies senceres van morir abandonades, carros plens de cadàvers anaven pels carrers enmig d'una onada general de pànic.

La vinguda en persona del governador civil de Barcelona, Pascual Madoz Ibáñez, va ser clau per a la recuperació. Organitzà un ajuntament provisional —en haver, els regidors, abandonat la ciutat—, també la distribució de queviures i una junta de sanitat que ordenà el servei als malalts. I ben aviat es va reduir el nombre de defuncions. El dia 8 de setembre, Madoz s'adreça als mataronims en un ban: «Cálmese vuestra inquietud. No os faltarán comestibles a precios convenientes. El servicio médico quedará hoy mismo arreglado. El enfermo recibirá toda clase de auxilios. Hasta

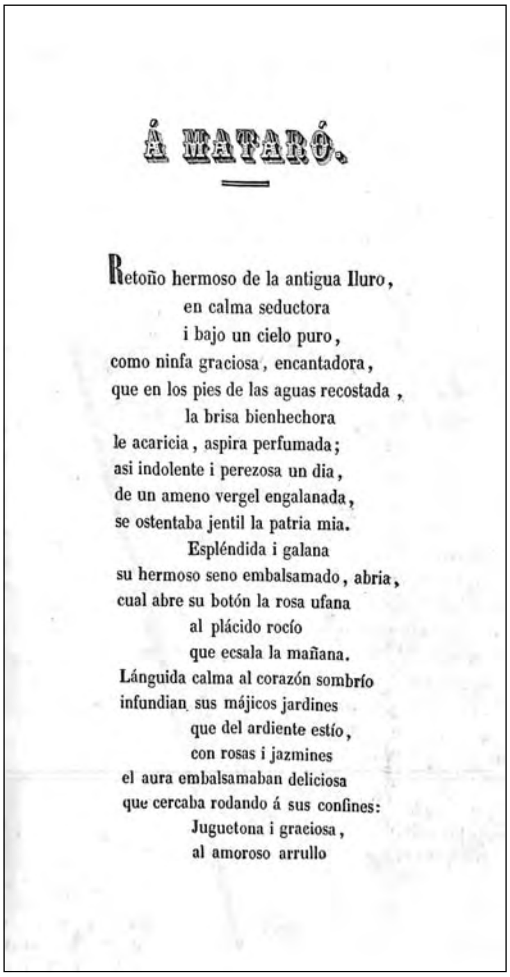
Á MATARÓ.

Retoño hermoso de la antigua Iluro,
en calma seductora
i bajo un cielo puro,
como ninfa graciosa, encantadora,
que en los pies de las aguas recostada,
la brisa bienhechora
le acaricia, aspira perfumada;
asi indolente i perezosa un dia,
de un ameno vergel engalanada,
se ostentaba jentil la patria mia.
Espléndida i galana
su hermoso seno embalsamado, abria,
cual abre su botón la rosa ufana
al plácido rocío
que ecsala la mañana.
Lánguida calma al corazón sombrío
infundian sus májicos jardines
que del ardiente estío,
con rosas i jazmines
el aura embalsamaban deliciosa
que cercaba rodando á sus confines:
Juguetona i graciosa,
al amoroso arrullo

Pàgina inicial de l'opuscle editat per la impremta de J. Abadal el 1854.

donde alcancen los recursos que yo procuraré levantar, se facilitará trabajo al mayor número posible de personas. Se abrirá inmediatamente una suscrición, y en ella figura el gobierno de S. M. por la suma de 47.000 rs.». Els dies més greus havien estat els 5, 6 i 7 de setembre, quan els metges no donaven l'abast i hi hagué 337 morts. A mitjan octubre es dona per acabada l'epidèmia i es recompten 1.077 defuncions, les quals, si tenim en compte la xifra d'habitants del padró de 1850, suposaven un 8,20% de la població.

Josep Garcia Oliver, futur alcalde i promotor cultural de Mataró, tenia vint anys quan va escriure el poema «A Mataró», colpit per les escenes que es varen viure les setmanes de l'epidèmia. Comença amb un elogi a la ciutat: «ninfa graciosa, encantadora», amb l'afectació pròpia de l'estètica romàntica, que li serveix per contraposar-ho amb la tragèdia del còlera, de dimensió mundial —ningú no se n'escapa—: «la helada montaña / i la selva sombría, / el campo, la ciudad i el mundo entero». La pandèmia arriba també a Barcelona: «i para

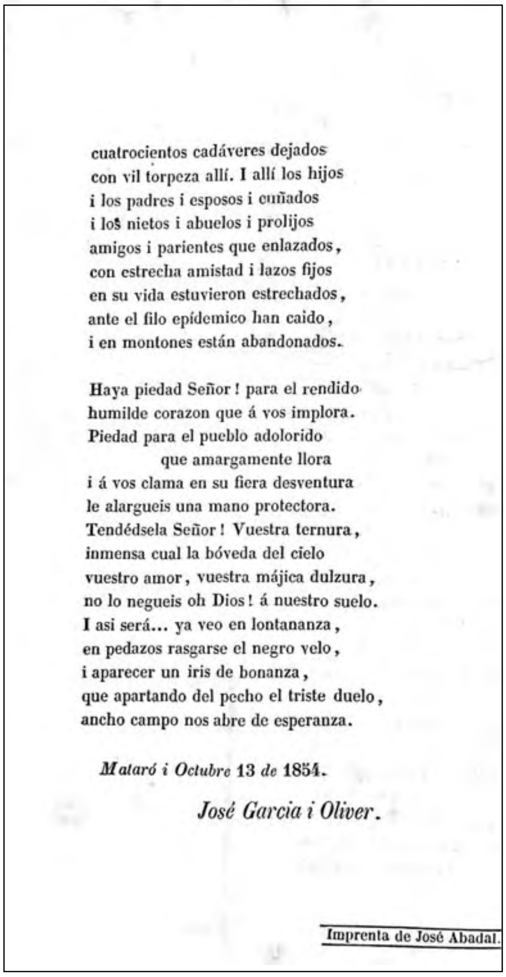

cuatrocientos cadáveres dejados
con vil torpeza allí. I allí los hijos
i los padres i esposos i cuñados
i los nietos i abuelos i prolijos
amigos i parientes que enlazados,
con estrecha amistad i lazos fijos
en su vida estuvieron estrechados,
ante el filo epídemico han caido,
i en montones están abandonados.

Haya piedad Señor! para el rendido
humilde corazon que á vos implora.
Piedad para el pueblo adolorido
que amargamente llora
i á vos clama en su fiera desventura
le alargueis una mano protectora.
Tendédsela Señor! Vuestra ternura,
inmensa cual la bóveda del cielo
vuestro amor, vuestra májica dulzura,
no lo negueis oh Dios! á nuestro suelo.
I asi será... ya veo en lontananza,
en pedazos rasgarse el negro velo,
i aparecer un iris de bonanza,
que apartando del pecho el triste duelo,
ancho campo nos abre de esperanza.

Mataró i Octubre 13 *de* 1854.

José Garcia i Oliver.

Imprenta de José Abadal.

Pàgina final de l'opuscle editat per la impremta de J. Abadal el 1854.

coronar cuadro tan fiero / sobre la capital del Principado / se desploma su látigo de hierro»; i el poeta crida els barcelonins perquè es refugiïn a Mataró: «Venid, venid á Mataró... / la calma nacerá en vuestros pechos ateridos». Fins que s'adona que està desvariejant —«Mas... qué locura febril, vertijinosa, / arrastra así mi ciega fantasía?...»— perquè la malaltia també s'ha estès per Mataró: «i la ciudad que ayer un verjel era / negra imájen es hoi de la agonía».

A partir d'aquí, va descrivint els estralls de la pandèmia entre la població. No s'està de remarcar que les autoritats van abandonar-ne els habitants: «Con torpe cobardía / dejaron la ciudad abandonada / a su suerte sombría, / los hombres que, engañada / ella misma pusiera a su cabeza». També destaca la feina coratjosa d'alguns benefactors i de metges i infermeres: «I en vano / algunos pocos médicos osados / con bienechora mano / prodigan sus recursos ansiados; / [...] inútil es que [...] / tiernas doncellas, de heroísmo pío, / la muerte arrostren con calma encantadora»; per bé que també algun metge, ens diu, va fugir abandonant els pacients.

Més enllà de la grandiloqüència de tants versos, quan descriu les escenes viscudes són d'un realisme punyent, una crònica de primera mà que capta la tragèdia del moment: «ora asola terrible a la Riera, / ora cae en las plazas aterradas; / ya en S. Francisco i Agustín, su garra / desdeñando las preces apagadas / al joven troncha i la mujer desgarra; / ya en los Ánjeles i a S. Ramón se lanza / i todo cuanto pilla i cuanto agarra / despedaza con hórrida pujanza».

El poema acaba amb una invocació final a la pietat de Déu: «Piedad para el pueblo adolorido / que amargamente llora / i a vos clama en su fiera desventura / le alarguéis una mano protectora».

Un poema notable i singular, que mereix ser conegut.

Francesc Costa Oller

A MATARÓ

Retoño hermoso de la antigua Iluro,
en calma seductora
i bajo un cielo puro,
como ninfa graciosa, encantadora,
que en los pies de las aguas recostada,
la brisa bienhechora
le acaricia, aspira perfumada;
así indolente i perezosa un día,
de un ameno vergel engalanada,
se ostentaba jentil la patria mía.
Espléndida i galana
su hermoso seno embalsamado, abría,
cual abre su botón la rosa ufana
al plácido rocío
que ecsala la mañana.
Lánguida calma al corazón sombrío
infundían sus májicos jardines
que del ardiente estío,
con rosas i jazmines
el aura embalsamaban deliciosa
que cercaba rodando a sus confines:
Juguetona i graciosa,
al amoroso arrullo
de sus pliegues de aroma voluptuosa,
dormíase el capullo
mecíanse las flores,
cobraba el corazón vida i orgullo
i un porvenir brillaba de colores.
Que era bella i feliz la patria mía!
El poeta en sus cantos seductores
la reina de la costa la decía;
e yo, poeta no, mas hijo amante
por un Edén florido la tenía.

Mas ay! que un día el cólera inhumano
azote vil del Asia, fulminante,
sus barreras rompió, i con cruda saña
lo que tuvo delante
despedazó, el cruel! con su guadaña.
La América, la Europa, Oceanía
i la helada montaña
i la selva sombría,
el campo, la ciudad i el mundo entero
su rencorosa furia i villanía
destroza con el filo de su acero.
Su fatídica garra
ostenta hoi altanero,
i todo lo desgarra,
lo mismo en la campiña sombreada
que dentro la ciudad rica i bizarra.
Tiemblan a su mirada
la Rusia, la Turquía, i la Inglaterra,
i la Francia i la Italia desdichada,
i hasta a la España misma aterra
la punta del sudario
que envuelve con sus pliegues a la tierra.
Cuanto la vista alcanza es un osario,
de Oriente al occidente;
i un manto funerario
de cien ciudades la abatida frente,
encubre con espanto
á su aflijida i aterrada jente.

Anegadas en llanto
Londres, están, París i Niza bella,
Génova i Roma sucumben al quebranto,
i de Palermo, Nápoles, Marsella,
fatídico al oído el terror zumba;
pavor da al corazón la dura estrella
que a Messina convierte en una tumba;
anunciase también que su cabeza
en Sevilla despunta; ya retumba
con fúnebre crudeza
el grito lastimero
que lanzó el gaditano en su tristeza,
i para coronar cuadro tan fiero
sobre la capital del Principado
se desploma su látigo de hierro.

Tened, barceloneses, que del hado,
los rigores teméis, i en tierra estraña,
un asilo anhelado
a buscar vais... Do vais a la montaña,
henchidos de terror, despavoridos,
huyendo de la muerte que se ensaña
contra vuestros objetos más queridos?

Venid, venid a Mataró... la calma
nacerá en vuestros pechos ateridos
i brotará en el alma
el rayo bienhechor de la esperanza.

Venid aquí, que es Mataró la palma
del Laletán, el iris de bonanza
que en la horrible tormenta bramadora
tranquilidad ofrece i bienandanza
al corazón que llora.
Venid, barceloneses, jenerosa
su mano protectora
hoi Mataró os estiende i venturosa
os brinda con su paz i su alegría.
Mas... qué locura febril, vertijinosa,
arrastra así mi ciega fantasía?...
Tened, tened, los hijos de Barcino;
estranjeros que aquí a la patria mía
a libraros veníais del destino
huid, por Dios, huid, que aterradora
cual de la muerte el sino,
bate en ella sus alas, rujidora,
tremenda tempestad, que en saña impía
descarga su segur devastadora.

Tan solo pasó un día;
i la ciudad que ayer un verjel era
negra imájen es hoi de la agonía.
Revuélvese lijera
la vara de la muerte vengadora
que con pujanza fiera
la mejor flor i juventud devora:
i acrécese el espanto
i cunde la aflicción asombradora,
i se aumenta el quebranto,
i entre pavor, angustia, duelo
conviértese la villa en mar de llanto.
La cólera del cielo
amedrenta terrible al más osado;
i abandonan su suelo

maldito ya i secado
el niño i la mujer i el anciano
i el opulento i el pobre i desdichado.
I es horrible el estarse aquí, do en vano
pide ausilio un enfermo quebrantado:
que ayer acaso pereció su hermano
i ora allí en aposento separado
jime en el lecho la abatida esposa,
i no puede el amigo trabajado
socorrerles: la pena angustiosa
le devora a su vez: que en la agonía
se encuentra ay Dios! su hija candorosa.
Con torpe cobardía
dejaron la ciudad abandonada
a su suerte sombría,
los hombres que, engañada
ella misma pusiera a su cabeza;
i entonces vi señora y desbordada
la confusión. He visto a la bajeza
ostentar su cinismo repugnante:
con bárbara crudeza
los ayes de la madre i del infante,
del padre i del hermano i del abuelo
el médico desoye; i vergonzante
su infamia va a ocultar en otro suelo,
dejando a sus enfermos entregados
a la merced del cielo;
del cielo cuyos manes irritados
no escuchan ya la férvida plegaria
que a su Trono elevamos congregados
cubiertos de tristeza funeraria.
En vano algunos pechos generosos,
en posición tan lóbrega i precaria,
a la arena se lanzan presurosos
luchando con el cólera tirano,
i a su garra le arrancan valerosos
cien víctimas i cien. I en vano
algunos pocos médicos osados
con bienechora mano
prodigan sus recursos ansiados;
inútil es que en hospital sombrío,
con arrojo i valor nunca ensalzados,
tiernas doncellas, de heroísmo pío,
la muerte arrostren con calma encantadora.
Inútil es: cual huracán bravío
que ruje en su carrera asoladora,
esa peste mortífera, maldita
a Mataró devora,
i el horror i el estrago precipita
i en su rauda carrera
la horrenda muerte funeral vomita.
Como el jénio del mal, con saña fiera
en las calles se ceba señaladas:
ora asola terrible a la Riera,
ora cae en las plazas aterradas;
ya en S. Francisco i Agustín, su garra
desdeñando las preces apagadas
al joven troncha i la mujer desgarra;
ya en los Ánjeles i a S. Ramón se lanza
i todo cuanto pilla i cuanto agarra
despedaza con hórrida pujanza.
En su fatal corrida
nadie a seguirlo alcanza;
ya encontraréis una mujer tendida
en medio de la calle; ya en la acera
con una joven tropezáis sin vida,
erizada la negra cabellera
marchita ya la lánguida hermosura;
ora rasga el oído, lastimera
de un esposo la voz que a la ventura
del Santísimo en busca va anhelado;
i ora a un hijo veréis que con ternura
de algún médico en pos vuela cansado.
Horroroso es encontrar cada momento
a un anciano que corre amedrentado
a recibir el Santo Sacramento;
i aterra tropezar a cada instante,
con un hombre sin vida i sin aliento,
con la triste litera vergonzante,
la mortaja i el carro funerario
con el sepulturero, su ayudante,
i el ataúd i el fúnebre sudario;
i en desorden mirar abandonados
en medio el cementerio solitario
cuatrocientos cadáveres dejados
con vil torpeza allí. I allí los hijos
i los padres i esposos i cuñados
i los nietos i abuelos i prolijos
amigos i parientes que enlazados,
con estrecha amistad i lazos fijos
en su vida estuvieron estrechados,
ante el filo epidémico han caído,
i en montones están abandonados.

Haya piedad Señor! para el rendido
humilde corazón que a vos implora.
Piedad para el pueblo adolorido
que amargamente llora
i a vos clama en su fiera desventura
le alarguéis una mano protectora.
Tendédsela Señor! Vuestra ternura,
inmensa cual la bóveda del cielo
vuestro amor, vuestra májica dulzura,
no lo neguéis oh Dios! a nuestro suelo.
I así será... ya veo en lontananza,
en pedazos rasgarse el negro velo,
i aparecer un iris de bonanza,
que apartando del pecho el triste duelo,
ancho campo nos abre de esperanza.

Mataró i Octubre 13 de 1854.
José García i Oliver.

Imprenta de José Abadal

NOTA

Aquesta transcripció és fidel al text imprès original i tan sols se n'ha regularitzat l'accentuació. Se n'ha conservat, doncs, la puntació i també particularitats com ara l'ús de la i llatina com a conjunció copulativa. Com a única excepció, s'ha eliminat la cursiva amb què apareixia una vegada el mot «cólera», de ben segur per error tipogràfic.

L'arquitecte Joan Abril i Guanyabens, nascut a Mataró l'any 1852, desenvolupà la seva activitat professional a les terres de l'Ebre i, sobretot, a la ciutat de Tortosa. Va ser arquitecte municipal d'aquesta ciutat durant quatre etapes, entre 1882 i 1901. Posteriorment també ho fou del bisbat i l'any 1900 va posar en marxa el Museu de la Ilercavonia. El gran nombre de projectes i intervencions que va dirigir li van permetre de conèixer directament l'antiga ciutat de *Dertosa* (l'actual Tortosa) i els seus entorns a través de la descoberta de restes arqueològiques.

La Dra. Margarida Genera i Monells, que va exercir uns anys com a arqueòloga del Departament de Cultura de la Generalitat a l'Ebre, coneix bé l'actuació de Joan Abril. En aquest article ens acosta al personatge, i incideix especialment en el llegat que deixà en el camp de l'arqueologia.

JOAN ABRIL I GUANYABENS (1852-1936). TOT RECORDANT L'OBRA D'UN ARQUITECTE MATARONÍ A LES TERRES DE L'EBRE

En uns temps tan convulsos com els que estem vivint en els darrers mesos, fortament sacsejats per un virus maligne que està provocant autèntics estralls en la vida de tots, crec que és un bon moment per reflexionar i prendre consciència de la capacitat dels humans de superar-nos per la via del coneixement i de l'esforç amb el propi treball, que és en realitat el que ens permet progressar i, fins i tot, amb sensibilitat, millorar el nostre entorn.

Avui, pot resultar encoratjador fer memòria d'alguns dels nostres avantpassats, que, malgrat viure en uns temps tampoc massa propicis, gràcies a les seves conviccions i tenacitat van saber fer passos endavant en el tractament respectuós del nostre patrimoni cultural, com a testimoniatge de la nostra història i com a llegat per a les futures generacions. Així doncs, partim del raonament que un bé, si no és investigat i no s'envolta d'una societat que l'estimi, no pot esdevenir plenament un element patrimonial. Per això, la cultura és tan essencial en l'evolució de la vida en el nostre planeta.

L'ARQUITECTE JOAN ABRIL

En aquesta ocasió, ens referim a l'arquitecte mataroní Joan Abril i Guanyabens, que tot i haver nascut a la capital del Maresme, va desenvolupar la seva activitat principalment a les terres de l'Ebre i, sobretot, a la ciutat de Tortosa. Per això la seva trajectòria professional ha romàs molt poc coneguda, malgrat que, per a molts, alguns dels episodis viscuts de la seva història puguin ser considerats com un referent.

Joan Abril i Guanyabens va néixer a Mataró el 28 d'abril de 1853, va ser el tercer dels set fills del matrimoni format per Antònia Guanyabens i López, nascuda a Mataró el 1823, i Teodor Abril i Ginestà, nascut a Argentona el 1825, confiter de professió.

Joan Abril i Guanyabens. Retrat extret de la contraportada de la segona edició del seu llibre *Un capítol de la meva actuació a Tortosa* (1985).

Fou batejat el dia 28 d'abril a la parròquia de Santa Maria de la seva vila natal. Va cursar els estudis de primària a les Escoles Pies de Mataró, mentre que els superiors els va fer a la Universitat de Barcelona, on va obtenir el títol d'arquitecte l'any 1879.

El 7 de maig de 1882 va contraure matrimoni al santuari de la Misericòrdia de Canet de Mar amb Mercè Martí Bofarull, nascuda a Cartagena. Per les dates comprovem que feia ja un parell de mesos que treballava a la capital del Baix Ebre, ja que des del mes de març ocupava el càrrec d'arquitecte municipal de Tortosa. Ho va ser durant quatre etapes entre els mesos de març de 1882 i juny de 1901. Posteriorment, fins al juliol de 1926, també ho fou del bisbat, condició que li va facilitar la possibilitat de redactar nombrosos projectes de restauració d'esglésies i ermites en tot el territori diocesà, entre els quals el de la pròpia catedral (capelles de Sant Josep, Sant Pere, Sant Mauro, la sagristia, els finestrals, etc.) i el del Palau del Bisbe, on va intervenir en la rehabilitació de la façana, la porta de la capella, etc.

També són obres projectades, en principi, per Joan Abril —en algun cas probablement amb col·laboració d'altres tècnics, com el Mercat Municipal de Tortosa (1887), per exemple— el convent de les Monges Mínimes de Móra d'Ebre (1894), el temple de la Reparació (1903), el campanar de Xerta (1910), l'església de Camarles i la del Roser de Ferreries a Tortosa (1914), a més d'encarregar-se de la planificació de l'eixample de l'àrea urbana, un cop enderrocades les muralles, seguint els exemples d'altres ciutats d'arreu del país, com el cas de Barcelona, Girona, etc.

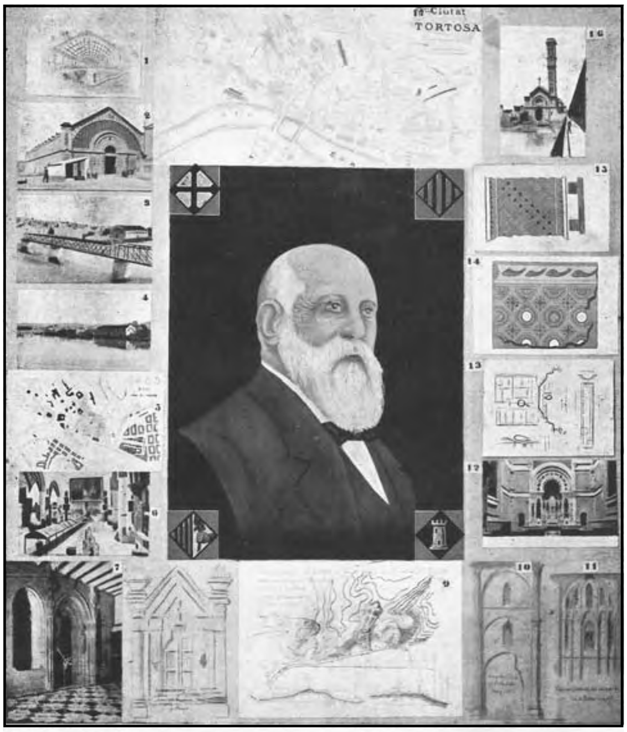

Autoretrat de Joan Abril i Guanyabens, envoltat de 17 dibuixos de llocs on va intervenir com a arquitecte. Extret d'una de les pàgines inicials del seu llibre *Un capítol de la meva actuació a Tortosa* (1931).

Moltes d'aquestes intervencions li van oferir l'oportunitat de conèixer directament l'antiga ciutat de *Dertosa* (com s'anomenava Tortosa en època romana) a través de la descoberta de restes arqueològiques que anava publicant a través del setmanari *La Veu de la Comarca* (1903-1909), escrit totalment en català i que ell mateix dirigí. Al mateix temps, aquest periòdic va contribuir també a difondre tant obres literàries com de temes de discussió de l'època: el *Diccionari català-valencià-balear* de Mn. M. Alcover i la celebració del *I Congrés Internacional de la Llengua Catalana* l'any 1906.

També se l'ha considerat un dels principals fundadors del Museu de la capital del Baix Ebre, anomenat Museu Arqueològic de la Ilercavònia —pel nom del territori de la tribu preromana dels ilercavons—, com a lloc de dipòsit dels diferents materials recuperats durant les obres que anava realitzant. Va aconseguir que s'aprovés la seva creació en el ple de l'Ajuntament en sessió del 25 de juliol de 1900, ple en què fou nomenat el seu director. El Museu s'inaugurà durant les Festes Patronals de la Cinta, l'1 de setembre d'aquell mateix any. És a dir, el proppassat dia 1 de setembre va fer 120 anys!

L'ARQUEOLOGIA DE TORTOSA I LA SEVA RECUPERACIÓ PATRIMONIAL

La personalitat polifacètica de Joan Abril (especialment en els camps del dibuix, la pintura, el periodisme, l'arqueologia…), en què conflueixen sensibilitat, coneixement i habilitat artística, el facultà per transmetre'ns un preciós llegat molt il·lustratiu per al coneixement de *Dertosa* i el seu territori. Per això, entre molts altres qualificatius, podem considerar-lo un dels *pioners de l'arqueologia*, per mèrit propi en haver exercit la seva professió amb una visió moderna i des d'una perspectiva multidisciplinària, ja que a finals del segle XIX va donar un nou enfocament a l'estudi del passat a partir dels vestigis arqueològics localitzats.

La condició d'arquitecte municipal que intervenia en el nucli antic li va permetre conèixer una de les àrees de major concentració de vestigis,

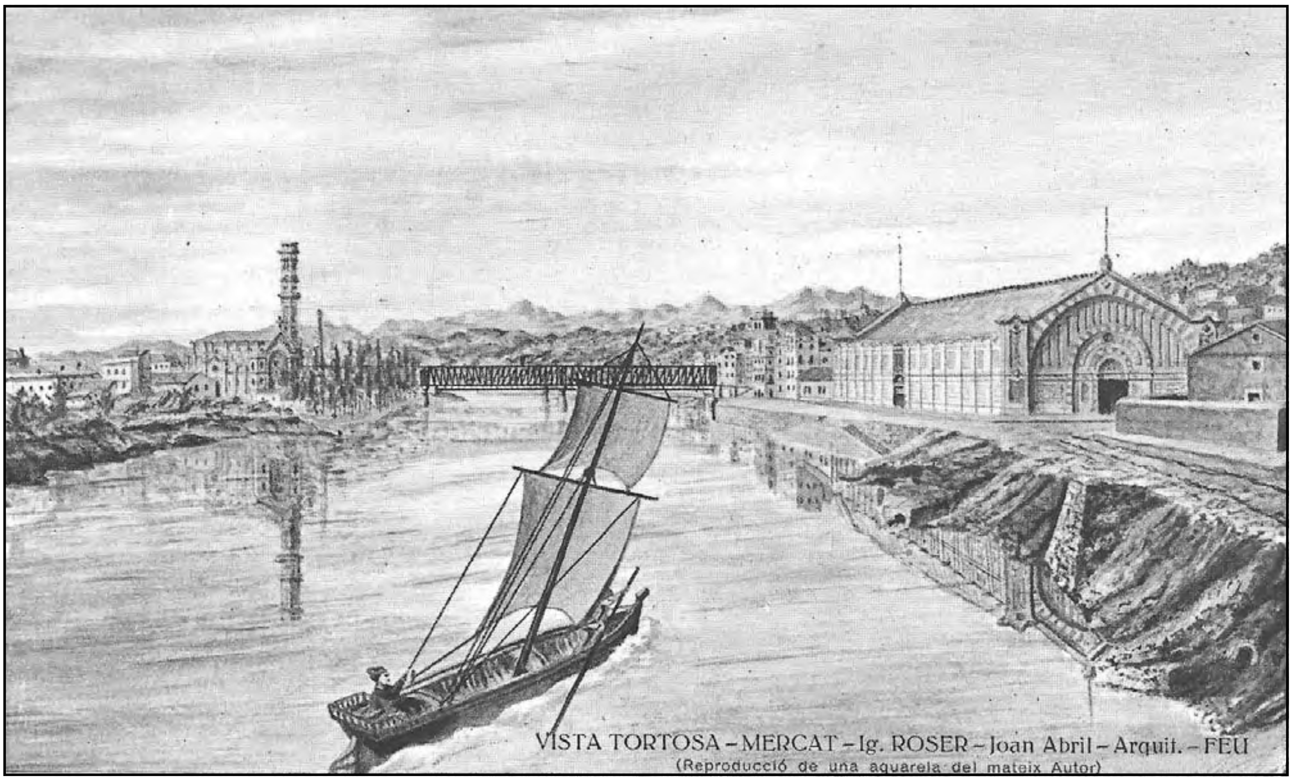

Vista del riu Ebre al seu pas per Tortosa on s'aprecia, a banda i banda, l'església del Roser i el mercat. Postal que reprodueix una aquarel·la original de Joan Abril. Edició Estadella-Vallfogona. MASMM, Arxiu d'imatges.

amb la recuperació d'elements de molt interès, als voltants de la catedral, entre el barri de Remolins i el carrer de la Mercè, durant el període comprès entre les darreries del segle XIX i primers decennis del XX; va poder intuir, a més, que en aquest sector de la ciutat es devia situar l'àrea foral de l'antiga *Dertosa*. D'altra banda, la presència d'un nombre certament important d'inscripcions romanes i elements motllurats, entre altres materials, ja reforçava aquesta hipòtesi que, amb el pas del temps, a la llum de noves descobertes podem anar precisant. Es tracta no solament de les restes recuperades en el subsòl mentre es duien a terme algunes obres, sinó també de diversos elements constructius i epigràfics que durant segles s'havien conservat encastats en diferents edificis d'èpoques molt més recents.

Per l'estreta vinculació amb les nostres recerques arqueològiques, especialment quan vaig exercir com a arqueòloga del Departament de Cultura a l'Ebre, en els inicis de la implantació dels serveis territorials en aquella ciutat, l'any 1981, ens referirem a les seves actuacions en tres indrets molt concrets: La Costa dels Capellans i el Palau del Bisbe, ambdós dins del nucli urbà de la mateixa ciutat, i el jaciment de Barrugat, a Bítem, uns 7 km més al nord de Tortosa.

La Costa dels Capellans és un carrer que arrenca del punt on es troben la placeta de Santa Anna i el carrer de la Creuera (és molt probable que fos el punt on es creuaven els dos eixos de la ciutat romana: *Cardo Maximus* i *Cardo Decumanus*), cruïlla urbana d'on pren el nom el carrer actual. A l'edat mitjana (s. XII-XV) es deia Costa de Santa Maria o carrer de l'Obra de la Seu, perquè els carreus que baixaven per l'Ebre des de les pedreres de Flix i Riba-roja eren desembarcats davant del Portal de Tamarit, immediat a la Costa, i pujats per la via més fàcil al peu de l'obra. Justament d'aquestes pedreres, ja explotades des d'època romana, si no abans, se'n van extreure molts blocs com a suport epigràfic, juntament amb les pedreres més al sud de Tortosa, les de la Cinta i la dels Valencians, que tenien més aplicacions de caire ornamental, com ara fer-ne pedestals.

En el solar corresponent al núm. 7 de l'esmentada Costa, Joan Abril hi va trobar restes de l'antic port. Així, com hem dit, li devem una sèrie de descobertes d'època romana, en particular les del solar núm. 4, on va localitzar restes d'una habitació d'un cert luxe, amb mosaics, pintures... Nosaltres l'any 1985, en el solar núm. 5 del mateix carrer, vàrem excavar un abocador en posició secundària, i gràcies als fragments ceràmics d'orígens molt diversos podem conèixer amb més precisió les relacions comercials de *Dertosa* amb altres punts llunyans a través del seu doble port marítim i fluvial.

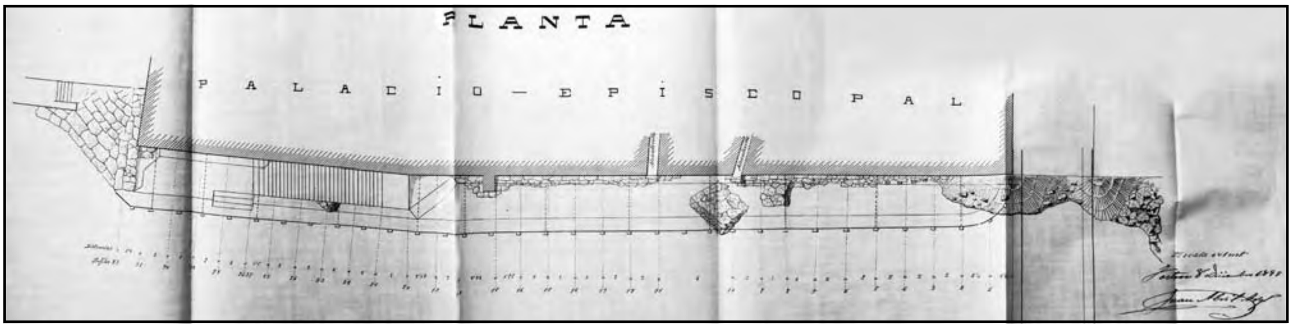

Restes del port fluvial, documentades en el *Proyecto de Consolidación y Restauración del Palacio Episcopal*, redactat per Joan Abril. Arxiu Històric Diocesà de Tortosa.

Quant al projecte de consolidació i restauració del Palau del Bisbe redactat per l'arquitecte Abril l'any 1895 (del qual hem publicat un estudi fa pocs anys), és un document de gran valor pel volum d'informació que aporta (Genera / Alanyà 2018: 372-390). D'aquesta documentació, se'n conserva un duplicat a l'Arxiu Històric Diocesà, Secció Palau Episcopal de Tortosa, i correspon al *Duplicado del Proyecto de Consolidación y Restauración del Palacio Episcopal*. El lligall comprèn cinc documents manuscrits, redactats en castellà, que Abril anomena *Pliegos: 1. Memoria; 2. Planos; 3. Perfiles; 4. Detalles; 5. Presupuesto.* Tots ells estan escrits i signats pel propi arquitecte en paper de marca. Les dimensions generals dels fulls destinats als textos són 31,1 x 21,5 cm, mentre que les dels plànols sobre paper de tela —sempre plegats— són variables.

Vista del Palau del Bisbe i els edificis dels voltants des de la catedral. Arxiu fotogràfic de M. Genera.

El Palau del Bisbe, residència oficial del Bisbe i seu de la Cúria Diocesana, és, com la catedral de Santa Maria —situada molt a prop—, un dels conjunts medievals més emblemàtics de la ciutat de Tortosa. Aquest edifici, considerat una construcció singular del gòtic civil català dels segles XIV-XV, s'alça damunt dels vestigis de l'antic port fluvial de *Dertosa* i d'alguns elements arquitectònics del segle XIII que s'han conservat i que formen part dels fonaments de la façana fluvial, avui ocults sota el nivell del carrer. Per aquesta raó, la redacció del projecte va fer possible la localització d'algunes estructures, que foren descrites i dibuixades tant en planta com en secció, amb el rigor i la minuciositat que caracteritzen els treballs de Joan Abril. A més, ens deixà documentades les eines emprades durant les obres.

Finalment, un altre paratge on va actuar és el de Barrugat, als entorns de la població de Tortosa; un paratge que, tot i tenir un important potencial patrimonial especialment de caràcter arqueològic, quedava afectat per la construcció del canal esquerre de l'Ebre. Durant la seva construcció, l'any 1910, es localitzaren una sèrie d'estructures arquitectòniques corresponents al conjunt termal d'una important vil·la romana, sobre la qual Abril ens ha transmès alguna documentació de gran interès. D'acord amb la publicació *Un capítol de la meva actuació a Tortosa*, l'arquitecte es refereix a la descoberta de restes arqueològiques —plasmada en dos dibuixos— mentre es feien les obres del canal esquerre de l'Ebre, concretament «el 20 de novembre de 1910, en el km 5 hm 5, de l'origen de Xerta, partida de Barrugat, prop de Bítem», terme de Tortosa, a la comarca del Baix

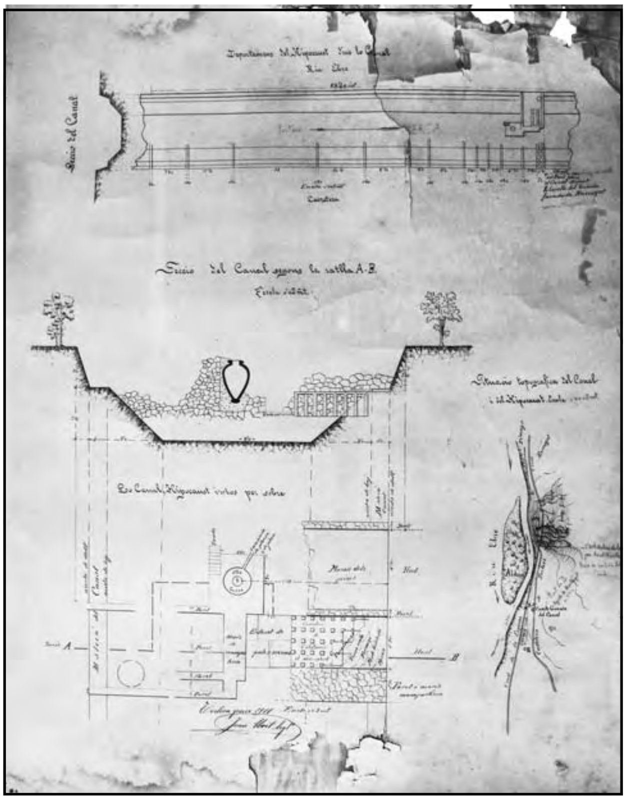

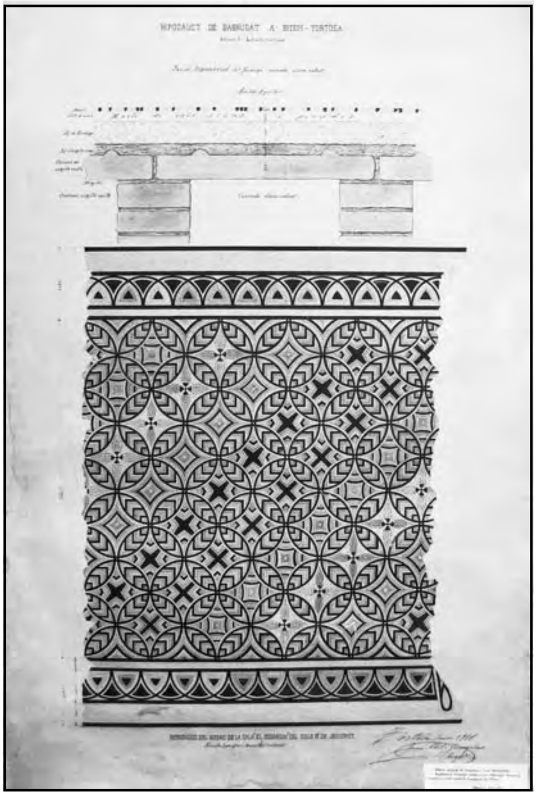

Dibuixos de l'arquitecte Joan Abril i Guanyabens a partir de les troballes de Barrugat. Arxiu Municipal de Tortosa.

Ebre (Abril 1931: 33). Així mateix, comenta en la mateixa publicació que:

> Com que els treballs d'excavació es feien per contrata i amb excavadores mecàniques, varen ésser tirats al riu infinitat d'objectes i mosaics destrossats i dependències de la dita vil·la inconscientment, fins que en aparèixer unes grans olles i pilans, i damunt els mosaics i un paviment de grans llosanes de pedra arenosa, per indicació meva va posar-se en coneixement de l'Ajuntament de Tortosa la trovalla, però les dues persones competentes (segons deia la comunicació) consultades, s'ha de suposar que eren el Director del Museu i el Sr. Arxiver (bibliotecari), dictaminaren ser *de escaso valor*, després d'haver enviat allà uns operaris que trossejaren el que hi havia per examinar-ho millor. Essent jo coneixedor del poc interès que li donava l'Ajuntament, vaig determinar-me a demanar a l'enginyer encarregat dels treballs autorització per poder aprofitar tot el que em semblés d'interès històric, i a l'efecte vaig aixecar el pla de tot allò descobert i emportar-me a casa tot el que pogués, a fi de conservar-ho i estudiar-ho, i vaig obtenir de l'amic Sr. Rogeli Yerro els croquis dels mosaics que va fer abans que els destrossessin els enviats de l'Ajuntament, al qui també serà deutora Tortosa, en tenir coneixement d'aquesta troballa, ja que ell va ser el primer a dir-m'ho, i ell va, per indicació meva, fer-ne sabedor a l'Ajuntament (Abril 1931: 33-34).

Gairebé immediatament, la Comisión Central de Monumentos fou informada d'aquesta descoberta per F. Mestre Noé el dia 23 de novembre de 1910, sobretot per la troballa de mosaics, tal com ho recullen les memòries conservades en l'Arxiu de la Real Academia de la Historia.

Durant la intervenció duta a terme entre els anys 1984 i 1985, vàrem poder acomplir els objectius que ens havíem marcat: la recuperació de tots els materials que es trobaven dispersos pel canal, la documentació de la totalitat d'estructures visibles, l'aixecament topogràfic del conjunt, així com la caracterització de les diferents etapes d'ocupació de l'establiment. L'any 1985 també es van protegir les principals construccions abans de revestir les parets de l'esmentada canalització. Tot i les limitacions d'aquestes intervencions, també ens ha estat possible establir la cronologia de tot el conjunt. Després d'una fase d'època baix imperial, que podria estar relacionada amb el poblat veí de les Planetes, documentada en un petit sector del jaciment, trobem que l'ocupació de tot aquest paratge va tenir lloc entre els segles I aC/ i VI/VII dC. Tot sembla indicar que la zona del *balneum* fou reformada durant el segle III amb l'ornamentació d'alguns paviments amb mosaics policroms. L'esplendor de la vil·la, reflectit per la presència de materials de construcció de cert luxe

Vil·la de Barrugat. Vista general de l'àrea del *balneum*, durant la campanya feta l'any 1984. Arxiu fotogràfic de M. Genera.

que ho evidencien, podria estar relacionada amb les activitats portuàries del canvi de nau. És a dir, el pas de les mercaderies que provenien —amb vaixells de gran calat— de diferents indrets de la Mediterrània a altres embarcacions adequades per navegar pel riu i viceversa.

A TALL DE CONCLUSIÓ

Així doncs, hem de recordar l'arquitecte Joan Abril i Guanyabens com una figura polifacètica, tant per la seva activitat professional com personal, un home d'una gran cultura i nacionalista català, destacable per la seva gran estima per l'art i l'arquitectura, amb un fort compromís en la construcció i la defensa del patrimoni arquitectònic i arqueològic de les terres de la Ilercavònia. És tot un referent de l'arquitectura de les Terres de l'Ebre de finals del segle XIX i principis del XX, que de forma notable va establir les bases científiques i patrimonials en l'àmbit de l'arqueologia, i va contribuir a la sensibilitat d'introduir la recerca en el camp de la restauració i la rehabilitació de conjunts arquitectònics.

També l'hem de considerar un dels principals pioners de l'arqueologia de Tortosa, basant-nos en els fets següents:

€ Per la modernitat dels seus treballs, ja que a les darreries del segle XIX fou capaç de plantejar un tractament historicoartístic molt respectuós dels diferents edificis del nucli urbà, amb visió multidisciplinària, comptant amb la col·laboració de tècnics especialistes en altres disciplines. Va estudiar el passat fonamentant-se en l'estudi dels vestigis arqueològics.

€ Pel seu treball documental tan acurat, no solament pel que fa al material gràfic, sinó també pel contingut dels seus escrits. El plànol de Tortosa amb la distribució de les troballes d'època romana, publicat a l'*Enciclopèdia Universal* Espasa Calpe (Abril 1909), ha esdevingut el punt de partida de tots els historiadors i arqueòlegs que hem continuat treballant en aquesta ciutat.

€ Per l'esforç esmerçat a favor de la conservació dels propis vestigis descoberts (propòsit no sempre assolit, com el cas de Barrugat) i l'interès a fundar el Museu Municipal d'Arqueologia de Tortosa, com a lloc que garantís la seva conservació.

Per finalitzar, hem de dir que també fou un home intuïtiu, que ja aleshores va copsar els trets distintius de l'antiga ciutat de *Dertosa*, una ciutat oberta, vital i dinàmica gràcies al seu doble port marítim i fluvial, que li propicià contactes no solament amb altres ciutats de la Mediterrània, sinó també amb les de l'interior peninsular a través de l'Ebre. Gràcies a ell, se'n coneixen algunes dades —pels dibuixos, algunes notes i la recuperació de materials—, reunides en un primer museu. Així, doncs, la seva intervenció fou respectuosa amb la història, fins al punt que avui encara hom pot

passejar pels carrers i carrerons del nucli antic de Tortosa sentint, figuradament, un vol de gavines enmig d'un gran brogit —ara en silenci— propi d'una ciutat portuària, tal com va ser en època antiga.

Vaig tenir el goig de reprendre el camí fascinant de les recerques de l'antiga *Dertosa* l'any 1981, les quals, per sort, han prosseguit imparablement. Ara bé, l'obra de Joan Abril i Guanyabens caldrà tenir-la sempre present, tot i que ens deixava el 18 de juliol de 1939 a Tortosa.

MARGARIDA GENERA I MONELLS

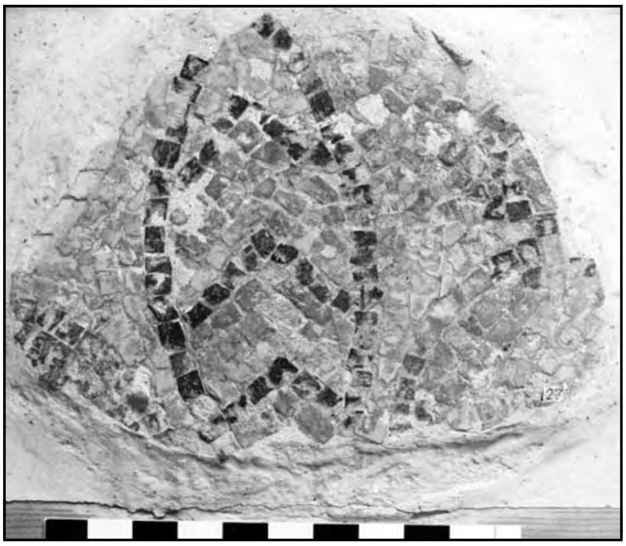

Mosaic provinent de Barrugat, recuperat per Joan Abril durant les obres del canal esquerre de l'Ebre. Avui es troben dipositats al Museu de Tortosa. Arxiu fotogràfic de M. Genera.

BIBLIOGRAFIA

ABRIL (1895): Joan Abril i Guanyabens, *Duplicado del Proyecto de Consolidación y Restauración del Palacio Episcopal.* [Inèdit.]

ABRIL (1905): Joan Abril i Guanyabens «Trovalla important», *La Veu de la Comarca*, 28 d'octubre.

ABRIL (1909): Joan Abril i Guanyabens, «Plano de Tortosa» (*s. v.* Tortosa), dins *Enciclopedia Universal Ilustrada*. Barcelona: Espasa Calpe.

ABRIL (1931): Joan Abril i Guanyabens, *Un capítol de la meva actuació a Tortosa*, Impremta de Heraldo de Tortosa, 3a edició.

ABRIL (1985): Joan Abril i Guanyabens, *Un capítol de la meva actuació a Tortosa*. Transcrit i adaptat per Ramon Miravall i Maria Antònia Parés. Tortosa: Editorial Cooperativa Gràfica Dertosense. 4a edició.

ALANYÀ (2016): Josep Alanyà Roig. *El Palau Episcopal de Tortosa i la Casa del Vicariat (s. XIV-XX).* [Inèdit.]

ARBELOA / MUÑOZ (1999): Joan-Vianney Maria Arbeola Rigau / H. Muñoz, «Darreres aportacions a la inscripció de Luci Valeri», *Nous Col·loquis*, III, p. 37-40.

BAYERRI (1931/1956): Enrique Bayerri i Bertomeu, *Historia de Tortosa y su comarca* (vol. IV [1943], vol. V [1948] i vol. VI [1954]). Tortosa: Imprenta Moderna de Algueró y Baiges.

CIL (1994[2]): *Corpus Inscriptionum Latinarum II. Inscriptiones Hispaniae Latinae*, part XIV, fascicle I. Berlin / New York.

GENERA (1985): Margarida Genera i Monells, «Estat actual de la recerca de Dertosa romana», *Quaderns d'Història Tarraconense*, vol. V, p. 135-144.

GENERA (1993a): Margarida Genera i Monells, «Dertosa, una ciutat romana», dins D. A., *Actes del XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. La ciutat en el món romà*, vol. II. Tarragona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 171.

GENERA (1993b): Margarida Genera i Monells, «Intervencions a Dertosa (1982-1989)», *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 53-59.

GENERA (2003): Margarida Genera i Monells, «Dertosa: evolució d'una ciutat arran de l'Ebre», dins D. A., *Actas de IV Jornadas de Arqueología Subacuática. Puertos fluviales antiguos: ciudad, desarrollo e infraestructures*. València: Universitat de València, Departament de Prehistòria i d'Arqueologia, p. 169-182.

GENERA (2020): Margarida Genera i Monells, «El port maritimofluvial de *Dertosa*», dins D. A., *Actes de les XI Jornades d'Arqueologia industrial de Catalunya* (Museu del Port de Tarragona, 21-23 de novembre de 2019). Tarragona: Edició Port de Tarragona, p. 349-358.

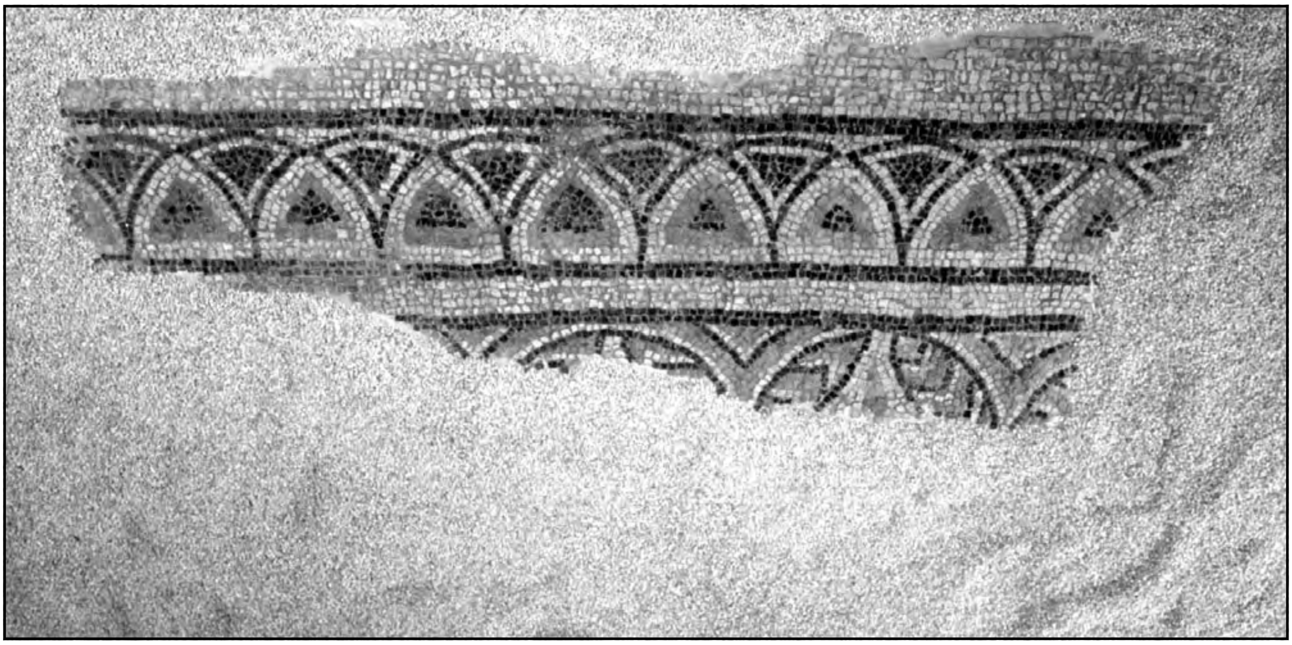

Mosaic provinent de Barrugat que formava part del mateix conjunt descobert per Joan Abril durant les obres del canal. Aquesta part fou trobada durant els treballs d'excavació dirigits per M. Genera l'any 1984. Localització actual: Museu de Tortosa. Foto: M. Genera.

GENERA / BESTRATÉN (1993): Margarida Genera i Monells / Josep Bestratén Sánchez, «Recuperació de làpides romanes a Tortosa», *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*, p. 61-62.

GENERA / JÁRREGA (2009): Margarida Genera i Monells / Ramon Járrega Domínguez, *Aproximació a la Dertosa romana: Resultats de les investigacions arqueològiques al solar de la Costa dels Capellans, Tortosa*, núm. 5. Reus: Pragma edicions.

GENERA / JÁRREGA (2010): Margarida Genera i Monells / Ramon Járrega Domínguez. *Aproximació a l'ager dertosanus: La vil·la romana de Barrugat, Bítem, Tortosa (El Baix Ebre)*. Reus: Pragma edicions.

GENERA / ALANYÀ / BESTRATÉN (2011): Margarida Genera i Monells / Josep Alanyà Roig / Josep Bestratén Sánchez, «L'aportació de l'arquitecte Abril i Guanyabens a la recerca arqueològica de la ciutat de Tortosa i territori», *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, 33, p. 417-437.

GENERA / ALANYÀ / BESTRATÉN (2017): Margarida Genera i Monells / Josep Alanyà Roig / Josep Bestratén Sánchez, «Entre la Arqueología erudita y la arqueología de gestión: datos historiográficos entorno a algunas actuaciones en el Ebro final», dins M. Ayarzagüena, G. Mora i J. Salas (coord.), *Memoria de la SEHA, III. 150 años de historia de la Arqueología. Teoría y método de una disciplina*. Madrid: Sociedad Española de Historia de la Arqueología, p. 465-479.

GENERA / ALANYÀ (2018): Margarida Genera i Monells / Josep Alanyà Roig, «Nuevos datos sobre *Dertosa*. Un documento inédito del arquitecto Joan Abril i Guanyabens», *Miscellanea philologica et epigraphica Marco Mayer oblata* (a cura d'A. Guzmán Almagro i J. Velaza) / *Anuari de Filologia Antiqua et Medievalia*, 8, p. 342-360.

HÜBNER (1869): Emil Hübner, *Corpus Inscriptionum Latinarum II. Inscriptiones Hispaniae.* Berlin: Berolini APVD Goeorgium Reimerum, p. 535-538.

MIRAVALL (1986): Ramon Miravall i Dolç. *Necròpolis, sepultures, inhumacions a Tortosa*. Tortosa: Coorperativa Gràfica Dertosense.

MIRAVALL (1988): Ramon Miravall i Dolç. *Tortosa, any zero, Dertosa*. Tortosa: Coorperativa Gràfica Dertosense .

PONS (1976): Jordi Pons i Sala, *Estudio de la estructura social de Dertosa y Aeso en el Alto Imperio a través de la epigrafía*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona. [Inèdita.]

VALLDEPÉREZ (2010): Mariona Valldepérez Ayxendri, «Hibera Iulia Ilercavonia Dertosa. Dades històriques i arqueològiques des d'època ibèrica fins al segle I de la Nostra era», *Quaderns de recerca*, 6.

VIDAL (2009): Jacobo Vidal Franquet, «Joan Abril i Guanyabens. La necessitat d'una desmitificació», dins Núria Gil Duran (coord.) [et al.] *Ebrencs del segle XIX*, vol. I. Tarragona: Ed. Universitat Rovira i Virgili, p. 41-58 .

A partir de quatre exemples concrets, l'historiador Joan Giménez, guanyador del Premi Iluro 2018 amb el treball *Mataró 1939-1945, de la revolució a la repressió,* fa avinent la magnitud de l'anomenada repressió «de baix», la que venia de denúncies dels veïns, de les autoritats locals i la policia municipal o dels delators professionals. Delacions que feren emergir les passions humanes més baixes, mostra d'una repressió de proximitat, poc coneguda, que sovint acabava davant dels tribunals militars.

ESBOSSOS D'UNA GUERRA

ELS FETS

Totes les citacions literals reproduïdes a continuació són extretes dels expedients de les causes del Tribunal Militar Territorial Tercer, indicats a les notes 1, 2, 3 i 4.

El mes de març de 1939 Carme Pibernat, que vivia al carrer de Sant Francesc de Paula de Mataró, denuncià Albert Roig Anglada davant les autoritats militars franquistes que havien ocupat Mataró el 27 de gener. Declarà que tenia una propietat al veïnat de Mata, cedida en règim de parceria a l'esmentat Albert Roig, i l'acusà d'haver-se «apropiado durante el dominio rojo, de indebida forma, de la parte de los frutos que a la misma correspondían».

Segons Pibernat, Roig li havia llançat pedres i l'havia amenaçada de mort, fins al punt que Pibernat «por miedo dejó de ir a la finca». Al mes següent, Roig fou interrogat pel cap de la policia municipal, Màxim Gutiérrez de Carvajal. Relatà que havia recollit els fruits de l'heretat que pertocaven a la propietària i els havia venut per evitar que fossin «cogidos por las fuerzas rojas», i que l'import obtingut havia estat dipositat al jutjat de Mataró. També féu avinent que les garrofes de la darrera collita que corresponien a la propietària es trobaven a la seva disposició.

El mes de maig següent, Carme Pibernat amplià la seva denúncia i indicà que Roig havia denunciat al comitè revolucionari local que, a l'esmentada finca, s'hi amagava un frare. Per la qual cosa s'hi féu un registre en el qual es cremà una «cena con los Apóstoles y algunas ropas interiores de mujer creyendo que eran de sacerdote». Acusà Roig d'haver-li requisat tota la propietat i d'haver arrencat parts de vinya sense la seva autorització. Roig exposà que intentà pagar a Pibernat l'import de l'arrendament de dues anyades —després del gener de 1939— i que ella havia rebutjat els diners dient que eren «billetes falsos», atès que era paper moneda republicà. Francesc Safont-Tria Prats pagès de can Tria de Mata fou cridat a testificar i digué creure que Roig era membre del Sindicat de Rabassaires i «se incautó de la finca donde trabaja». Roig fou detingut el 4 de maig de 1939.

Tram de la part alta de la Riera actual.

Imatge extreta de l'*Àlbum* d'Ediciones Regionales editat a Barcelona l'any 1928.

El 20 de setembre de 1939, ja en seu del Tribunal Militar a Mataró, testificà Josep Safont-Tria, també pagès de can Tria de Mata. Exposà que, durant el període de guerra, Lluís Roig, fill d'Albert Roig, havia denunciat que a can Tria de Mata s'amagava un cosí germà del testimoni —suposadament frare o capellà, tot i que realment era un farmacèutic de Verges. Segons Safont-Tria, a causa d'aquesta denúncia es presentaren a casa seva «dos individuos del llamado orden público», concretament «un tal Montserrat y un tal Raúl», l'interrogaren preguntant-li «si corrían bien con su vecino porque lo hubiera denunciado». Després d'això li exigiren «seiscientos duros». La víctima de l'extorsió respongué que sols tenia 300 duros i, així, «se conformaron con dicha cantidad, cantidad que después se repartieron entre el Montserrat, el Raúl y el Luis Roig».

***

El dia 5 de juny de 1939 fou detingut, pels membres de la «Comisaría de Investigación y Vigilancia» de Mataró, Josep Roy Puig. Havia estat denunciat per «el Agente Colaborador de esta Don Pedro Xena Tapias». L'acusava d'haver actuat amb armes després de la presa de la caserna mataronina el juliol de 1936: «habiendo actuado con armas y prestado diferentes servicios con las mismas». Segons Xena, «se alababa de haber visto muchos individuos asesinados». Fou empresonat el mateix dia. El 13 de juliol Roy s'adreçava al tribunal sol·licitant la llibertat «teniendo en cuenta la apremiante necesidad en que se encuentra mi familia, debido a que era yo el único sostén de la misma, siendo mis jornales los únicos que entran en mi casa». El mes d'agost fou cridat a declarar davant del tribunal militar Zacaries Castellà Bonany. Afirmà «categóricamente» que Roig treballava amb ell «en la faena de la pesca» i que en iniciar-se la revolta estigueren dos dies sense treballar i al tercer dia es presentà Roig, com la resta de dies de feina, amb «una escopeta vieja que tenían para matar delfines la rompió en cuatro pedazos y la tiró al mar, y que desde entonces ni de noche ni de día faltó a su trabajo». Conclogué que era absolutament fals que hagués tingut contactes amb el comitè local i que, més aviat, havia tingut «disputas» amb el cap del comitè, Jaume Lluís.

***

El dia 2 de setembre de 1940 Emili Romeu Sauleda es trobava destinat al «Batallón Disciplinario de Trabajadores nº. 92», establert a Larache, ciutat compresa, aleshores, en el Protectorat Espanyol del Marroc. Allí fou interrogat per un tinent de la Guàrdia Civil. Romeu, que a Mataró vivia al carrer Churruca, confegí un relat del seu recorregut vital en els darrers temps. En el moment de la declaració tenia 39 anys. El seu ofici era el de cambrer. Pertanyia a la CNT des de l'any 1927. Havia treballat a l'hotel Montserrat, a la «Sociedad Moderna Fraternidad», al «Bar Suizo», entre d'altres. El primer de setembre de 1936 havia ingressat voluntari a les milícies populars de Mataró. Marxà al front amb la columna Malatesta fins al mes de gener de 1937. Amb l'avenç de les tropes franquistes, passà a França per Port Bou el 9 de febrer de 1939. Va ser internat als camps de concentració de Saint Cyprien i Agde. D'aquí passà a un camp de treball a Saint Nazaire, fins que les tropes alemanyes ocuparen aquesta zona. «Aconsejados por los alemanes», decidí

AMADEO ROIG GENER, de 41 años de edad, de profesión electricista, natural de Valls, provincia de Tarragona, domiciliado en Mataró, calle de Pinzón.

Pertenecía al Socorro Rojo Internacional.
Formó parte del Comité de la Estación.
Posteriormente ingresó en el P.O.U.M., y
Fué gran agistador y propagandista.

Testigos:
Pedro Xena y Ginés García.

Mataró, 23 de Marzo de 1.939.
III Año Triunfal.
El Jefe de Policía,

Exemple de declaració sobre el passat recent d'un acusat: declaració de Pedro Xena i Ginés García davant la Policia Municipal sobre el passat d'Amadeo Roig Gener, 23 de març de 1939.

passar a Espanya i hi entrà per Irún el 16 de juliol de 1939. Fou internat al camp de concentració de Miranda de Ebro, després al de Miguel de Unamuno de Madrid i, finalment, al batalló de treballadors de Larache. El 19 d'agost de 1942 Apolonia Martínez del Olmo, que havia estat veïna de Romeu, declarà en seu judicial que l'esposa de Romeu li havia comentat «que su marido [Romeu] se estaba haciendo una sortija de brillantes de los robos que había cometido en las Iglesias de Badalona». Apolonia també declarà haver rebut amenaces de mort si no retirava aquestes denúncies. Un altre veí, Pau Solsona Eroles, havia declarat davant la justícia militar «que le considera como persona de vuena [sic] conducta, y desde luego está convencido que no robó nada». Emili Romeu fou interrogat pel jutge instructor a Badalona el 18 de setembre de 1942. Negà tots els càrrecs.

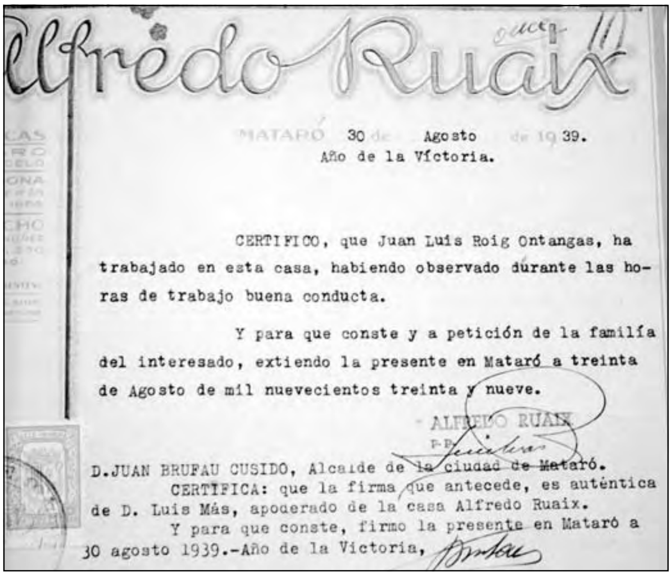
Alfredo Ruaix

MATARÓ 30 de Agosto de 1939.
Año de la Victoria.

CERTIFICO, que Juan Luis Roig Ontangas, ha trabajado en esta casa, habiendo observado durante las horas de trabajo buena conducta.

Y para que conste y a petición de la familia del interesado, extiendo la presente en Mataró a treinta de Agosto de mil nuevecientos treinta y nueve.

ALFREDO RUAIX

D.JUAN BRUFAU CUSIDO, Alcalde de la ciudad de Mataró.
CERTIFICA: que la firma que antecede, es auténtica de D. Luis Más, apoderado de la casa Alfredo Ruaix.
Y para que conste, firmo la presente en Mataró a 30 agosto 1939.-Año de la Victoria,

Certificat de bona conducta, signat per Alfredo Ruaix, empresari, a favor del treballador Juan Luis Roig Ontangas, 30 d'agost de 1939.

***

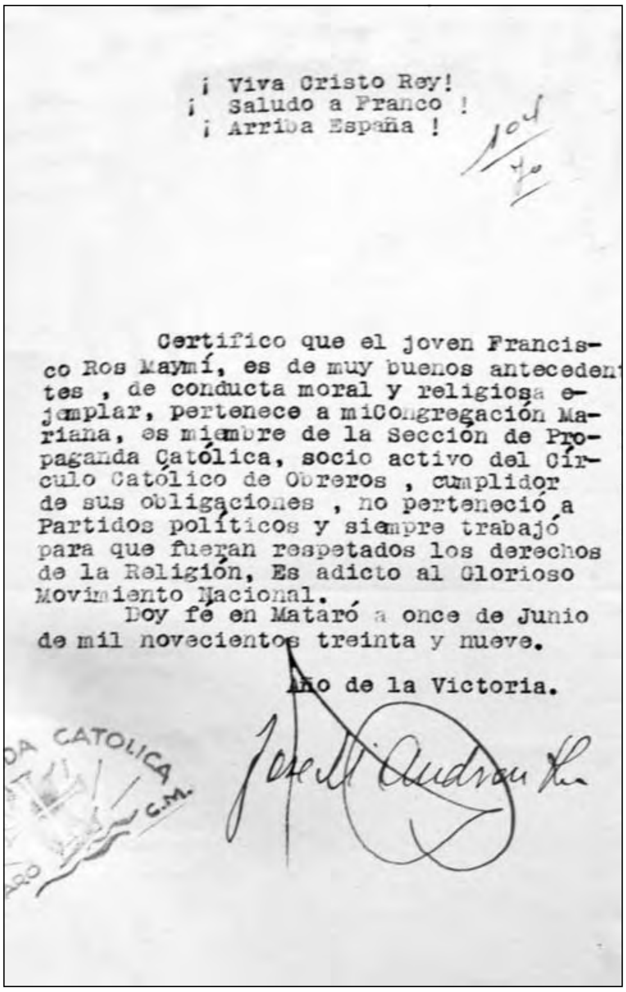
¡ Viva Cristo Rey!
¡ Saludo a Franco !
¡ Arriba España !

Certifico que el joven Francisco Ros Maymí, es de muy buenos antecedentes, de conducta moral y religiosa ejemplar, pertenece a miCongregación Mariana, es miembre de la Sección de Propaganda Católica, socio activo del Círculo Católico de Obreros, cumplidor de sus obligaciones, no perteneció a Partidos políticos y siempre trabajó para que fueran respetados los derechos de la Religión, Es adicto al Glorioso Movimiento Nacional.
Doy fé en Mataró a once de Junio de mil novecientos treinta y nueve.
Año de la Victoria.

Exemple de certificat de bons antecedents d'un acusat: certificat signat per mossèn Josep Maria Andreu a favor de Francisco Ros Maymí, 11 de juny de 1939.

Joan Lluís Roig Ontangas tenia 25 anys el 1939 quan va ser detingut a Mataró pel caporal de la Guàrdia Civil Antoni Brunet Ferrer. Vivia a la Muralla de Sant Llorenç i era treballador tèxtil. En l'interrogatori reconegué haver estat membre de les Joventuts Llibertàries i que, en produir-se el sollevament militar el juliol de 1936, es presentà a l'edifici del Centre Catòlic, aleshores seu de les «Milicias Antifascistas», per posar-se a disposició dels seus caps i per tal de defensar «el gobierno Rojo». Allí se li lliurà un mosquetó i participà en diferents serveis d'armes, un d'ells al col·legi de Santa Anna, on veié com l'església fou saquejada i, també, com amb un camió s'emportaren «objetos de los que había en la mencionada iglesia». Negà conèixer ningú que hi hagués participat. Marxà al front amb la columna Malatesta i fou destinat al sector Sud Ebre. Intervingué en les actuacions de «Sierra de la Serna» on fou ferit i evacuat a diferents hospitals, i finalment retornat a Mataró. Quan la seva lleva va ser cridada per anar al front, el destinaren a infanteria de marina al front de Catalunya. L'empresonaren i el conduïren al camp de concentració de Tremp, a d'altres camps i, finalment, al de San Pedro de Cardeña, on estigué des del març fins al maig de 1939 i meresqué de les seves autoritats la qualificació de «Bueno».

Després d'aquesta declaració, davant la Guàrdia Civil, fou empresonat. L'empresa «Alfredo Ruaix» avalà el seu bon comportament el mes d'agost de 1939.

EL TEIXIT DEL DRAMA HUMÀ

Cap d'aquestes quatre històries, inèdites fins al moment de la seva publicació en aquests *Fulls* —i de les quals veurem el desenllaç al final—, hauria tingut *per se* prou d'interès com per ser reproduïdes en una obra general destinada a estudiar la Guerra Civil espanyola o la revolució social que es produí a Catalunya d'ençà del juliol de 1936. Probablement perquè les realitats que il·lustren es considerarien anodines, quotidianes, conegudes, poc rellevants.

Tanmateix, penso que milers d'històries com les relatades són el canemàs del teixit del drama humà que fou la Guerra Civil. Situacions com les referides es converteixen en esbossos —a petita escala— de la violència que dessagnà el país, no només durant la guerra, sinó també en la ferotge repressió que la seguí.

Cal tenir molt present que hi hagué un duríssim conflicte bèl·lic en diferents fronts, en el qual es dirimien temes cabdals a diferents nivells: una República escollida democràticament pels seus ciutadans s'enfrontava a un sollevament dels militars que li havien jurat fidelitat. El feixisme, emergent en aquells moments a nivell europeu, assajava les estratègies militars que portaria a terme en un greu conflicte bèl·lic que es preveia imminent. Sectors molt importants del proletariat veieren en l'anarquisme o el marxisme —ja fos en la visió més estalinista o en la que defensà Andreu Nin i el POUM— el moment per construir, a la rereguarda republicana, o a les zones reconquerides de l'Aragó, una societat que plantejava en la socialització i les col·lectivitzacions una alternativa al capitalisme clàssic defensat per les classes altes i mitjanes.

I, tot això, es dirimí en aquells tres anys en el front i a la rereguarda. Per això en aquests apunts sobre una guerra s'han escollit històries que tenen com a marc els dos espais.

En el front, hi ha la violència de les armes i la mort entre dos exèrcits, en un dels quals anaven amb espardenyes i tenien molts problemes de subsistència i d'armament —malgrat la interessada intervenció de la Unió Soviètica—, i l'altre el formaven militars de professió —formats a les ferotges guerres colonials de l'Àfrica— que comandaven unes tropes abastides amb tots els subministraments que els facilitaven els estats feixistes d'Itàlia i Alemanya.

A la rereguarda, l'afany d'uns de construir una societat més justa i solidària que alliberés les classes baixes d'una explotació secular es conjugà —massa vegades— amb odis, revenges, assassinats i violències fruit de les passions humanes més baixes.

I la postguerra no fou menys violenta, si més no per als perdedors. Als homes que havien lluitat per la República, pel simple fet d'haver-ho fet els esperaven els camps de concentració o els batallons de treball. Però no sols això. Si aconseguien retornar a la llar els esperava una altra repressió: la que venia «de baix», dels seus veïns, de les denúncies fetes a la Policia Municipal o a la Guàrdia Civil, o dels delators professionals. I per aquesta repressió que venia «de baix» sovint s'acabava davant dels tribunals militars creats *ad hoc* per castigar els qui s'havien mantingut fidels al govern legítim.
Uns tribunals dels militars sollevats que —gràcies a un tripijoc jurídic— aplicaven sentències i penes als defensors de la República acusant-los del delicte de «rebelión militar». I així s'empresonaren i executaren moltes, massa persones.

Aquest conjunt de circumstàncies és el que he volgut il·lustrar amb aquestes històries de conciutadans nostres. Potser poc rellevants, però profundament il·lustradores d'una tragèdia humana bastida amb la guerra, la violència, les agressions, els captiveris, les denúncies... Però, també, amb homes que marxaven al front per defensar un ideal, amb persones que davant les acusacions o denúncies avalaven i defensaven els seus veïns, els seus treballadors, els seus feligresos... Una part de la nostra història massa important per oblidar-la. Un drama que afectà tots els nostres conciutadans de fa vuitanta anys i als quals les generacions que hem viscut en democràcia devem un reconeixement públic —i en aquest punt, voldria expressar un record especial per a Jaume Lladó i Font, recentment traspassat, observador directe d'aquests fets, dels quals ens llegà un important testimoniatge.

Com a cloenda, el desenllaç de les històries. La causa contra Albert Roig Anglada i Lluís Roig Nogueras fou sobreseguda i arxivada l'11 de novembre de 1940 en considerar que «las actividades imputadas a los encartados no son consideradas como delictivas por su escasa importancia».[1] El 5 de desembre de 1939 el tribunal que havia jutjat Josep Roy Puig sentencià que havia de restar en llibertat per «no haber incurrido en responsabilidad exigible en vía judicial».[2] El 17 d'abril de 1943 Emili Romeu Sauleda fou posat en llibertat definitiva pel tribunal responsable de la causa.[3] Joan Lluís Roig Ontangas fou condemnat a 12 anys i un dia de presó el 4 de desembre de 1939 per «un delito de Auxilio para cometer la Rebelión Militar».[4]

Paradoxalment, a voltes, la justícia militar fou més benèvola que la policia, les autoritats locals o els propis veïns, la qual cosa pot ajudar a formar una idea cabal del que significà la repressió exercida des «de baix», menys coneguda i valorada que l'exercida des «de dalt».

ADDENDA

Després d'haver escrit aquestes pàgines, el dia 15 de setembre de 2020 el Consell de Ministres aprovà un avantprojecte de llei amb el nom de *Memoria Democrática*, en el qual —entre altres coses— es disposa el següent:

Se determina la consideración de víctima con arreglo a los parámetros internacionales de Derechos Humanos y declara el carácter nulo de todas las condenas y sanciones dictadas durante la Guerra Civil y la Dictadura por los órganos de represión franquista, que asimismo se declaran ilegítimos. Todas ellas tendrán derecho a una Declaración de reconocimiento y reparación.[5]

JOAN GIMÉNEZ I BLASCO

BIBLIOGRAFIA

ALBERT (1987): Esteve Albert i Corp, «El clima revolucionari de Mataró, 1936-1939», dins D. A., *Civitas Fracta. Miscel·lània d'Història i de Cultura*. Mataró: Copisteria Castellà, p. 47-52.

COLOMER (2006): Margarida Colomer i Rovira, *La Guerra Civil a Mataró, 1936-1939*. Barcelona / Mataró: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Patronat Municipal de Cultura de Mataró.

GIMÉNEZ (2019): Joan Giménez i Blasco, *Mataró 1936-1945, de la Revolució a la Repressió*. Mataró: Fundació Iluro.

LLADÓ (2017): Jaume Lladó i Font, *Dues viles i una ciutat. Tot fent memòria*. Mataró: Centre d'Estudis d'Història i Arqueologia de Mataró.

PRESTON (2011): Paul Preston, *El holocausto español. Odio y exterminio en la Guerra Civil y después*. Barcelona: Random House Mondadori.

SALICRÚ (1989): Manel Salicrú i Puig, *Crònica del temps de guerra a Mataró (1936-1939)*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria.

SOLÉ (2003): Josep Maria Solé i Sabaté, *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953*. Barcelona: Edicions 62.

XAUBET (2006): Josep Xaubet i Vilanova, *Sociologia de la guerra revolucionària a Mataró (1936-1939)*. Barcelona: Marré.

NOTES

1.- Tribunal Militar Territorial Tercer. Barcelona. Causa 008002.

2.- Tribunal Militar Territorial Tercer. Barcelona. Causa 009823.

3.- Tribunal Militar Territorial Tercer. Barcelona. Causa 000331.

4.- Tribunal Militar Territorial Tercer. Barcelona. Causa 009828.

5.- https://www.lamoncloa.gob.es/consejodeministros/referencias/Paginas/2020/refc20200915.aspx#Memoria (consulta: 8 d'octubre de 2020).

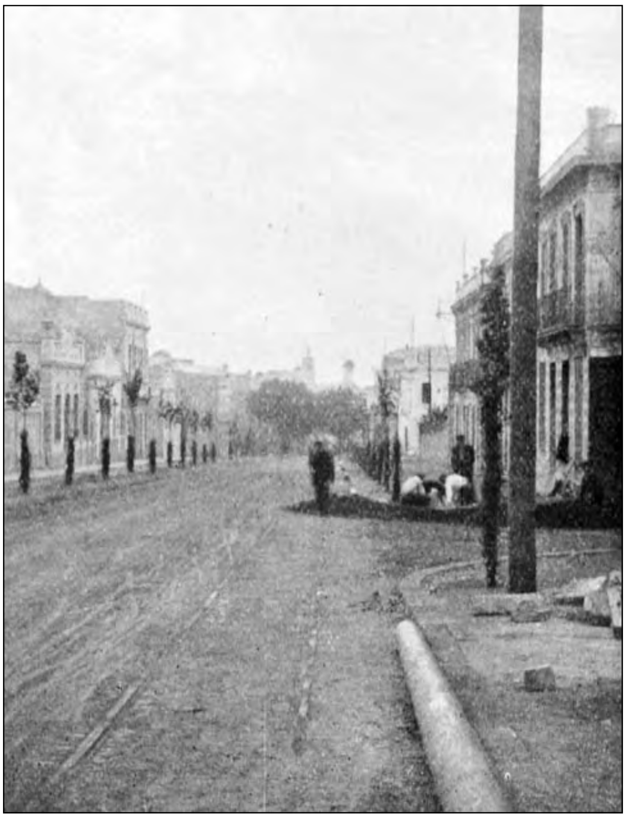

Tram del carrer d'Isern.

Imatge extreta l'*Àlbum* d'Ediciones Regionales editat a Barcelona l'any 1928.

RECURSOS

MATARÓ: NOMS DE LLOCS. UNA BASE DE DADES ACCESSIBLE A LA XARXA

A TALL D'INTRODUCCIÓ

A la secció «Arxiu» de la pàgina web del Museu Arxiu de Santa Maria es pot consultar la base de dades *Mataró: Noms de llocs* (www.masmm.org/arxiu/llocs.html). El seu objectiu és deixar constància de la localització precisa de milers de topònims i de llocs mataronins (en un sentit ampli, com veurem), acompanyats de notes bibliogràfiques o d'aportacions gràfiques.

Conté més de tres mil vuit-centes fitxes, ordenades alfabèticament per facilitar-ne la consulta, amb els topònims i noms de lloc del terme municipal de Mataró, els quals he anat recollint de textos escrits i documents, de llibres d'història i geografia, de revistes i publicacions de llocs concrets, i també de fonts orals i records de persones diverses.

El treball fa referència tant a èpoques reculades com al temps actual. Recull, així, topònims de paratges, veïnats, planes, serralades, valls, turons, rieres, rius, torrents, masies, fonts, camins, boscos, monuments, edificis singulars, ermites, propietats, etc.; i també noms d'edificis oficials, dependències municipals, arxius, centres cívics, carreteres, fàbriques, espais comercials, botigues, restaurants, escoles, instituts, equipaments, supermercats, oficines, centres de culte, bancs, hospitals, clíniques, residències, tallers, etc.

Cal tenir present que la realitat va sempre canviant, particularment en èpoques de crisi o de contínua transformació de les activitats econòmiques, però que els noms de lloc d'ara seran els topònims que faran pòsit demà, en múltiples i variades versions.

INSTRUCCIONS PER A LA CONSULTA

La base de dades conté un cercador que permet trobar el nom o el concepte que s'hi escrigui. Si es tracta d'un nom o concepte arrelat i conegut, disposarà de fitxa pròpia, amb la definició i informació pertinent. Però l'existència o no de fitxa pròpia no implica una més gran importància o la prelació d'uns topònims respecte d'altres.

De la majoria de noms i conceptes se n'explica la ubicació i/o se n'indica l'adreça oficial. També es poden localitzar en els mapes o plànols que s'indiquen a peu de pàgina, amb notes i observacions. La ubicació s'acompanya sovint de fotografies, de plànols o d'informes paral·lels, que enriqueixen el contingut del redactat, i fins de la pàgina web corresponent, si existeix. Qualsevol element geogràfic, d'altra banda, es pot localitzar fàcilment a través del web http://mapes.mataro.cat/ (Ajuntament de Mataró, 2018), on es troben mapes de la ciutat i els seus entorns.

DIFICULTATS

El primer problema a afrontar era lèxic i ortogràfic. He intentat sempre seguir el criteri oficial i la forma de designar els llocs de l'Institut Cartogràfic de la Generalitat de Catalunya; però he volgut també deixar constància de la seva forma popular o la seva expressió tradicional, encara que fos allunyant-me de la normativa oficial, i per això he optat per recollir les diferents maneres en què he trobat escrits els topònims.

El segon problema ha estat definir l'estat actual de cada un dels elements inclosos, perquè n'hi ha que ja no existeixen, i això condicionava la tria del temps verbal (passat o present) en redactar-ne l'explicació. Hauria calgut realitzar una comprovació exhaustiva de bona part dels elements, la qual, per diferents raons, no he pogut dur a terme. Aquest és un dels dèficits del meu estudi.

En tercer lloc, són diverses les vegades que faig disquisicions sobre l'origen o el significat dels mots, però essent conscient que aquest treball no vol ni pot ser un estudi etimològic.

Per últim, sense oblidar la feina realitzada per Joan Coromines, el filòleg que més ha estudiat la

toponímia de casa nostra i al qual faig diverses referències dins les fitxes, és un fet que no existeixen gaires estudis relacionats amb la toponímia del Mataró de sempre i d'ara. La majoria de treballs d'investigació efectuats en aquesta línia són sovint sectorials o parcials, i n'hi ha ben pocs de conjunt i de visió general. Per aquesta raó no he volgut retardar més la idea de recollir aquests noms, aquests topònims abocats a l'oblit, en uns moments en què les parles locals o les denominacions particulars genuïnes —moltes vegades ancestrals— van perdent terreny.

ESTUDIS COMPLEMENTARIS

L'estudi de l'any 2006 *Mataró, carrer a carrer* em va permetre contactar amb persones observadores de la realitat mataronina, i les seves aportacions, comentaris i crítiques m'han permès d'anar actualitzant-ne i adequant-ne els continguts, la qual cosa els agraeixo.

És el mateix cas del treball *Mataró, persones i famílies*, no publicat però consultable a la intranet del Museu Arxiu de Santa Maria. És un altre recull de noms de persones i de famílies mataronines, especialment de la segona meitat del segle XX, per al qual també he comptat amb aportacions de gent diversa, a la qual també manifesto el meu agraïment. Actualment estic immers en l'ampliació d'aquest treball amb quadres sinòptics, il·lustracions i fotografies.

Mataró: Noms de lloc completa aquests dos treballs, en tant que les persones i les famílies del segon treball viuen o han viscut en uns escenaris —els carrers o els llocs— estudiats als altres dos.

PRETENSIONS

Múltiples i variades, però que es poden reduir a una de sola: donar a conèixer els noms de lloc que, amb el temps, han fet o faran pòsit al terme municipal de Mataró (i dels seus entorns) i entre la població mataronina (i maresmenca en general). Noms que en bona part són popularment desconeguts i, per a molts, inexistents.

La voluminositat del treball no pretén dissimular tots els dèficits o les mancances que pugui tenir. Perquè un dia pugui arribar a ser digne, rigorós, profund, complet... requereix l'esforç i la col·laboració dels estudiosos de la matèria, i de tothom que hi estigui interessat i pugui fer-hi ni que sigui aportacions puntuals.

Que el treball ajudi modestament al que podríem denominar manteniment del patrimoni —en aquest cas, lingüístic i cultural— com a pas previ al manteniment i conservació física d'un entorn que considerem com a propi i que ha estat escenari de les nostres vides. Al cap i a la fi, aquesta és la gran pretensió de la Història. La de tots i la de sempre.

RAMON SALICRÚ I PUIG

DEDICATÒRIA

Voldria finalitzar aquest escrit fent un reconeixement especial al meu germà Manel, aparellador de professió, historiador per vocació, que va dedicar moltes hores de la seva vida a la realització d'estudis del passat mataroní com a director del Museu Arxiu de Santa Maria. Ell m'havia assessorat des de l'inici i m'havia facilitat informació de diferents aspectes i qüestions relacionades amb aquest treball.

El meu germà va morir el 20 de juny del 2015. Era un home exigent amb si mateix, coherent amb les seves idees, recte i fidel als seus principis. El seu estil i la seva forma d'obrar m'han estat uns referents constants a l'hora de redactar aquestes pàgines i la seva presència, en el record, el necessari incentiu per portar a terme aquest estudi.

A ell va dedicat el meu treball. A ell i a tots els ciutadans com ell.

CAMBRA DE LA PROPIETAT URBANA
DE MATARÓ I EL MARESME

La Riera, 161, baixos
Tel. 93 798 50 57
Fax 93 798 35 90
08301 Mataró

MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró

Carrer de Beata Maria, 3 - 08301 MATARÓ

Cerqueu dades sobre els vostres avantpassats?
Us agradaria reconstruir l'arbre genealògic de la família?

Al Museu Arxiu de Santa Maria tenim digitalitzats tots els llibres sacramentals, consultables a la intranet.

VENIU AL MASMM: EL VOSTRE PASSAT, A L'ABAST

Horari de consulta:
Dijous i divendres, de 18 a 20:30 h.

MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró

Col·labora:

Ajuntament de Mataró

CULTURA MATARÓ

Amb el suport de:

FUNDACIÓ ILURO MATARÓ

AMSEL ASSESSORS

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana